

СТАТТІ

Оксана ДУДКО

Між національною і популярною культурою: театри в окупованому Львові (вересень 1914 року – червень 1915 року)¹

Протягом XIX ст. у Центральній та Східній Європі національні оперні і драматичні театри стали важливими осередками націєтворення і політичної мобілізації населення.² Подібно до інших європейських міст театри у Львові були предметом національної гордості, ознакою громадської консолідації, платформою для висловлювання політичних ідей. Водночас співіснування кількох різних національних театрів – польського, єврейського та українського – перетворило театри на місця змагання і конкуренції. У центрі цього протистояння було намагання української громади оскаржити домінування польської культури в місті. Однією з найбільших передвоєнних кампаній, які вели українці, була кампанія збирання коштів на будівництво українського театру. Його нова модерна будівля, що її планували українці, повинна була змістити центр культурного життя міста з Гетьманських валів, де основною домінантою був польський Міський театр, у новий район міських буржуазних вілл, що його збудувало архітектурне бюро українського архітектора Івана Левинського.³ Однак з початком Першої світової «культурні війни» за символічне утвердження національних громад у міському просторі втрати-

¹ Дякую двом анонімним рецензенткам/-там, а також Ларисі Білоус, Оксані Винник, Ірині Склокіній і Богдану Шумилівичу за коментарі та зауваження. Статтю було написано під час перебування на стипендії Юджина та Деймел Шклярів у Гарвардському Українському дослідницькому інституті. Стаття є частиною дослідницького проекту «Міська культура, розваги і мережі під час соціальних неспокоїв, війн і революцій (1910–1920-ті рр.)» Центру міської історії Центрально-Східної Європи.

² Докладніше див.: Philipp Ther, *Center Stage. Operatic Culture and Nation Building in Nineteenth-Century Europe* (West Lafayette: Purdue University Press, 2014).

³ Докладніше див.: Tamás Sajó, “Urban Space as *Erinnerungslandschaft*. The Case of Lemberg/Lwów/Lviv,” *European Review*, 21, 4 (2013): 523–529.

ли своє початкове значення. Близькість Львова до зони бойових дій і вибіркова національна політика російської окупаційної влади змінили динаміку міжнаціональних зв'язків.

Розглядаючи театральне життя крізь призму взаємодії театральних митців і менеджерів з владою і міською буржуазією під час російської окупації, ця стаття є спробою продемонструвати, що польський національний проєкт переміг у місті вже у перший рік війни задовго до фактичної перемоги у польсько-українській війні 1918–1919 років. У нових умовах війни і окупації польській громаді вдалося зберегти тяглість культурних інституцій і панівне становище польської культури. Натомість зародки українського інституційного життя не змогли витримати викликів воєнного часу. Окрім того, закриття у перші тижні окупації єврейського приватного театру Гімпеля, що був одним із важливих осередків театру ідиш в передвоєнній Європі, призвело до маргіналізації єврейської культури і утвердження одноосібного домінування польської культури у Львові.

Значення російської окупації і війни у переформатуванні національних культур Львова зазвичай залишалося на маргінесі як історичних, так і театрознавчих досліджень. Попри те, що дедалі більше істориків вивчають театральне життя на території сучасної України, їхні дослідження переважно завершуються початком Першої світової.⁴ Водночас на період війни фокус дослідження від театрів як міських інституцій зміщується до вивчення воєнних театрів,⁵ що сприяло поширенню тези про припинення культурного життя в місті, особливо під час російської окупації.⁶ Це один із чинників того, що соціально-культурна історія міських театрів під час війни залишається мало вивченою, особливо порівняно з іншими мистецькими практиками – літературою, музикою і малярством. Серед театрознавчих досліджень, що стосуються театрів Східної Європи, за нечисленними винятками, немає праць, які аналізували би взаємозв'язки між міським театральним життям та війною. Розглядаючи Львів, більшість учених продовжує вивчати окремо національні

⁴ Hugo Lane, "The Ukrainian Theater and the Polish Opera: Cultural Hegemony and National Culture," *Harvard Ukrainian Studies*, 24 (2000): 149–170; Філіп Тер, «Польський театр у Львові 1842–1914 років. Соціальні конфлікти і репертуар», *Україна модерна*, 8 (2003): 51–72; Ostap Sereda, "Nationalizing or Entertaining? Public Discourses on Musical Theater in Russian-ruled Kyiv in the 1870s and 1880s," *Oper im Wandel der Gesellschaft. Kulturtransfers und Netzwerke des Musiktheaters im modernen Europa*. Hg. S. O. Mueller, Ph. Ther, J. Toelle, G. z. Niden (Wien: Oldenbourg; Bouhla, 2010), 33–58.

⁵ Олена Боньковська, «Український народний театр товариства "Українська бесіда" в роки Першої світової війни (стрілецький театр)», *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, Том ССXXXVII. Праці Театрознавчої комісії (1999): 111–133; Леся Башняк, «Стрілецькі театри Легіону УСС і Галицької армії», *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 18 (2009): 249–255; Stanisław PiekarSKI, *Polskie teatry żołnierskie. 1915–1939* (Warszawa, 1999); Maria Wosiek, "Polskie teatry wojskowe, 1915–1922", *Pamiętnik Teatralny*, 29, 1 (1980): 102–107.

⁶ Christoph Mick, *Kriegserfahrungen in einer multiethnischen Stadt: Lemberg 1914–1947* (Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2010), 97.

театри і не досліджує міську театральну культуру як спільний простір, де взаємодіяли різні національні й імперські проекти. Серед праць, що стосуються окремих національних театрів за часів війни, найбільш вичерпним є дослідження про польське театральне життя Львова театрознавиці Маріоли Шидловської.⁷ Короткі згадки є також у дослідженнях з історії українського⁸ і єврейського⁹ національних театрів. Однак більшість публікацій обмежується історією окремих театральних інституцій і не розглядає взаємозв'язки між ними чи комунікацію з іншими соціальними групами та міською владою. Ця стаття містить спробу проаналізувати політику окупаційної адміністрації та міської влади щодо різних національних і популярних театрів та її вплив на зміни театральної культури міста через дві поєднані перспективи: інституційні перетворення польського, українського і єврейського театрів в умовах існування двох політичних центрів – окупаційної адміністрації і міської влади; та формування соціальних мереж опіки і підтримки польських театральних професіоналів.

Російська окупація: регулювання театральної діяльності

У серпні – вересні 1914 року російські війська зайняли територію Галичини і Буковини й увійшли у Львів внаслідок вдалої Галицької кампанії на Східному фронті. Офіційна риторика російських властей проголошувала визволення зайнятих російською армією територій.¹⁰ Однак дуже скоро її змінила теза про возз'єднання «русских» земель Галичини і Буковини з історичною батьківщиною, Російською імперією.¹¹ Адміністративно Львів став центром Львівської губернії, яка входила до Тимчасового воєнного генерал-губернаторства, яке очолював генерал-лейтенант граф Георгій Бобринський. Відповідно до положення про управління окупованими територіями від 18 серпня 1914 року цивільними справами займалися канцелярії воєнного генерал-губернаторства, а безпосередніми виконавцями були губернатор і градоначальник Львова. Ра-

⁷ Mariola Szydłowska, „Życie teatralne we Lwowie 1914–1915,” *Pamiętnik Teatralny*, 48, 1 (1999): 261–300; Mariola Szydłowska, „Życie teatralne we Lwowie 16 VI 1915–30 VI 1918,” *Pamiętnik Teatralny*, 52, 1/2 (2003): 241–270.

⁸ Олена Боньковська, «Український народний театр товариства «Руська Бесіда» в роки Першої світової війни (Стрілецький театр)», *Записки НТШ. Праці театрознавчої комісії*, ССХХХVII (1999): 111–133; Олена Боньковська, *Львівський театр товариства “Українська Бесіда”. 1915–1924* (Львів, 2004); Hugo Lane, “The Ukrainian Theater and the Polish Opera: Cultural Hegemony and National Culture,” *Harvard Ukrainian Studies*, 24 (2000): 149–170.

⁹ Тетяна Степанчикова, *Історія єврейського театру у Львові. «Крізь терни – до зірок!»* (Львів, 2005); Mariola Szydłowska, „Uwagi o teatrze Jakuba Bera Gimpla we Lwowie,” *Pamiętnik Teatralny*, 59, 1–2 (2010): 62–81; Гельстон Иосиф, «Где играл еврейский театр во Львове? Исторический очерк», *Еврейская Старина*, 4, 75 (2012).

¹⁰ Mark von Hagen, *War in a European Borderland. Occupations and Occupation Plans in Galicia and Ukraine, 1914–1918* (University of Washington Press, 2007), 23.

¹¹ *Ibid.*, 23.

зом з воєнною владою продовжував функціонувати магістрат, який опікувався благоустроєм та безпекою міста. Очолив магістрат після від'їзду президента Юзефа Нойманна його заступник Тадеуш Рutowський.

Окупаційна влада не мала програми культурної політики для Львова і Галичини.¹² Ця політика безпосередньо залежала від дискусій щодо проєктів управління окупованими територіями, у яких брали участь одразу кілька центрів впливу – Рада міністрів, Ставка, Міністерство закордонних справ, імператор, члени фракції націоналістів Державної Думи, – що часто мали різні погляди на проблему і відкладали вирішення багатьох питань.¹³ Натомість на управління культурною сферою впливала загальна національно-релігійна політика, а також ситуація на фронтах й адміністративні важелі, задіяні для досягнення амбітних цілей інкорпорації окупованих територій в імперію. Офіційно театральну сферу регулювали постанови і розпорядження генерал-губернатора і градоначальника. На тлі загальних панічних настроїв, посилення заходів безпеки та боротьби зі шпигунами на початку окупації було введено низку обмежень і заборон, які стосувалися діяльності всіх театрів міста. 19 вересня 1914 року вийшла постанова генерал-губернатора про заборону вистав, що не пройшли російської цензури.¹⁴ Театри могли відновити діяльність тільки після спеціального дозволу.¹⁵ Окремі дозволи потрібні були для проведення концертів і лекцій,¹⁶ друку¹⁷ та розклеювання афіш містом¹⁸. Діяльність деяких театрів, зокрема українського театру «Руська Бесіда», регулювалася постановою генерал-губернатора Бобрінського від 20 вересня (3 жовтня) 1914 року про заборону діяльності товариств.¹⁹ Певні заходи могли відбуватися тільки після отримання окремого дозволу.²⁰ Масове закриття культурних інституцій та організацій дозволяло окупаційній владі перевіряти їхню політичну надійність та проводити вибірку національну політику.

¹² Александра Бахтурина, *Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914–1917 гг.)* (Москва: «Российская политическая энциклопедия», 2004), 127.

¹³ Щодо дискусій про управління окупованими територіями докладніше див.: Александра Бахтурина, *Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914–1917 гг.)* (Москва: «Российская политическая энциклопедия», 2004), 127–148.

¹⁴ „Postanowienie obowiązujące,” *Wiek Nowy*, 3974, 23 września (06 października), 1914, 7.

¹⁵ ЦДІАК, ф. 361, оп. 1, спр. 131, арк. 15.

¹⁶ „Postanowienie obowiązujące,” *Wiek Nowy*, 3974, 23 września (06 października), 1914, 7.

¹⁷ Bohdan Janusz, *Dokumenty urzędowe okupacji rosyjskiej Lwowa* (Lwów, 1916), 29; *Kurjer Lwowski*, 396, 10 (23) września, 1914, 1.

¹⁸ „Postanowienie obowiązujące,” *Wiek Nowy*, 3974, 23 września (06 października), 1914, 7.

¹⁹ Bohdan Janusz, *Dokumenty urzędowe okupacji rosyjskiej Lwowa* (Lwów, 1916), 29; *Kurjer Lwowski*, 396, 10 (23) września, 1914, 33.

²⁰ Ibid., 29; *Kurjer Lwowski*, 396, 10 (23) września, 1914, 1.

*Відкриття Міського театру:
між патріотизмом, лояльністю і зрадою*

Перед війною польський театр не тільки домінував над іншими національними театрами, але й здобув символічну перемогу над імперським німецьким театром, який було закрито 1872 року.²¹ Тому відновлення роботи театру вважалося важливим актом не тільки для польської культури, але й для збереження панівного статусу польської громади в окупованому Львові. Про потребу відкриття міського театру писала місцева преса:

«Бо в моменти загального знервування і депресії діяльність театрального мистецтва – чи то драми і опери, чи також комедії і фарсу, була б особливо підбадьорлива, звеселяюча та визвольна! [...] Звертаємось до компетентних органів і також до грона наших артистів з палким закликком, щоб вони якнайшвидше постарались запустити міський театральний осідок».²²

Магістрат та його очільник Рутовський, відомий львівський покровитель мистецтва та меценат, особисто займалися проблемами збереження будинку театру, відновлення його роботи й опіки над артистами, що залишилися в окупованому місті. Першим завданням було зберегти театр від мародерства і зайняття його військовими, оскільки містом ширилися поголоски про перетворення будинку на інтендантський склад або шпиталь.²³ Завдяки активній позиції магістрату окупаційна влада залишила будівлю зачищеною. Рутовському, який очолював переговори, лавіруванням і компромісами вдалося пролобіювати інтереси польської громади й міста. Як писав один зі свідків подій, «[театр] лишається вперто закритим і загарбникам в гостинності відмовив».²⁴

Разом з тим міська влада і театральні середовища обстоювали відновлення роботи театру. Переговори тривали впродовж майже всього періоду окупації. Восени, про що йтиметься нижче, польські урядники домоглися відтермінувати відкриття російського театру. Навесні, коли комунікація між окупаційною і міською адміністрацією врегулювалася, магістрат відновив переговори щодо театру, які завершилися успіхом для польської громади. Генерал-губернатор Бобринський дав дозвіл, щоб зберегти лояльність польського населення.²⁵ Імовірно, росіяни не хотіли загострювати відносини з поляками також з огляду на складну ситуацію на фронті, де розпочався наступ австрійсько-німецьких військ. У виборі керівництва театру було важливим, щоб театр очолили лояльні до режиму особи. Директором театру став Якуб Гліксон, з яким було під-

²¹ Філіп Тер, «Польський театр у Львові 1842–1914 років. Соціальні конфлікти і репертуар», *Україна модерна*, 8 (2003).

²² „W sprawie bezczynności Teatru miejskiego”, *Wiek Nowy*, 3981, 1(14) października, 1914, 3.

²³ Kornel Makuszyński. *Listy ze Lwowa* (Kraków, 1998), 14.

²⁴ [Zielinski], *Lwów po inwazji rosyjskiej. Wrzesień – grudzień 1914. Opowiadanie naocznego świadka* (Wien: Nakładem Z. Machnowskiego, 1914), 31.

²⁵ Kornel Makuszyński, *Listy ze Lwowa* (Kraków, 1998), 15.

писано контракт 18 квітня (1 травня) 1915 року.²⁶ Гліксон був відомим у Львові театральним діячем. З 1900 року він був адміністратором Міського театру, інколи виступав і як актор та режисер. Драматичну частину очолив Корнель Макушинський,²⁷ який працював театральним критиком у газеті «Слово Польське», відомій проросійськими симпатіями. На початку війни Макушинський перебував на території Російської імперії.²⁸ Тільки завдяки лобюванню йому вдалося отримати дозвіл і повернутися до Львова.²⁹

Хоч офіційний дозвіл було отримано, відкриття театру стало непростим завданням. Нижчі чини російського адміністративного апарату переважно були малоосвіченими і корумпованими особами і дивилися на справу як на можливість нажитися.³⁰ Макушинський згадував, що спочатку ніяк не вдавалося домовитися з директором поліції про отримання дозволу на постановки. Справа налагодилася тільки тоді, коли керівники театру знайшли людину, яка «вміла розмовляти з москалем»: «розмова полягала в тому, що на кожний вечір треба було давати найкращі ложі і приносити різні речі».³¹ Окрім хабарництва, театр постійно стикався з бюрократичною тяганиною, часом доволі безглуздою. Наприклад, між цензорами й керівництвом театру виникла суперечка про постановку класичної польської опери «Галька». Дозвіл вимагали отримати у Варшаві, попри те, що твір без перешкод ставили в інших театрах Російської імперії.³²

Матеріально-технічне забезпечення театру було незадовільним. Оскільки війна застала театр на гастролях, частину майна довелося лишити в різних містах. Декорації опинилися у Кракові, а костюми – в Криниці.³³ Проблеми виникали й з утриманням величезного приміщення театру в належному стані. У театрі було холодно через постійні проблеми з опаленням у місті. Оскільки бюджет закладу був обмеженим, керівництво сподівалося, що вдасться залучити додаткові кошти з магістрату завдяки Рutowському.³⁴

Попри складнощі з відкриттям, до театру вдалося влаштувати фактично всіх працівників, що перебували в місті, – близько 200 осіб.³⁵ Театральну групу сформували актори, які доти працювали в одному з нечисленних активних театрів у «Міському казино». В оркестр, окрім польських та польсько-єврейських музикантів, увійшли також українські члени оркестру «Руської Бесіди».³⁶ Інколи акторський склад урізноманітнювався завдяки гастролям ві-

²⁶ „Teatr miejski,” *Kurjer Lwowski*, 121, 20 kwietnia (3 maja), 1915, 3.

²⁷ Krasiński, „Heller czy Pawlikowski,” *Pamiętnik teatralny* 1, 189 (1999): 130.

²⁸ Kornel Makuszyński. *Listy ze Lwowa* (Kraków, 1998), 12.

²⁹ Ibid.

³⁰ Jan Hupka, *Z czasów wielkiej wojny. Pamiętnik nie kombatanta*. (Lwów, 1937), 98, 100.

³¹ Kornel Makuszyński. *Listy ze Lwowa* (Kraków, 1998), 17.

³² Ibid., 16.

³³ „Z za kulis teatralnych,” *Słowo Polskie*, 229, 5(18) maja, 1915, 2.

³⁴ Fr[anz] Neuhauser, „Z muzyki,” *Wiek Nowy*, 4192, 5 (18) maja, 1915, 2–3.

³⁵ Ibid.

³⁶ Степан Чарнецький, *Нарис історії українського театру в Галичині* (Львів, 1934), 156.

домих артистів. Подією став приїзд примадонни Яніни Крулевич-Вайдової.³⁷ 16 травня 1915 року вона грала в опері «Галька».³⁸ Окрім тимчасових гастролерів, керівники мали намір запросити на роботу акторів з інших театрів. Макушинський планував поповнити трупю варшавськими акторами.³⁹ З одного боку, таке рішення не могло викликати заперечень у російській адміністрації, а з другого, було би символічним для об'єднання польських театральних середовищ. Однак плани не вдалося реалізувати у зв'язку з поверненням Львова під австрійську владу.

Втрата роботи, статусу, тривале безробіття, зміна професії та злиденне становище змінили ставлення акторів до свого фаху. Сучасники згадували цілком іншу, порівняно з передвоєнною, атмосферу в театрі. Якщо до війни актори, певні свого панівного статусу на театральній сцені, сприймали роботу як рутину, то під час окупації почали ставитися до неї більш відповідально й уважно. Спільне перебування в окупованому місті вплинуло і на взаємини в трупі. Усвідомлення спільної зовнішньої загрози сприяло формуванню атмосфери єдності.⁴⁰ Макушинський відзначав, що в трупі зникла ієрархія і припинилася боротьба за титули.⁴¹ Деякі критики припускали, що нова атмосфера сприятиме загальному оновленню театру, який до війни погруз у конкуренції і боротьбі за гонорари.⁴²

Урочисте відкриття, яке відбулося 8 травня 1915 року, засвідчило, що місцевій польській адміністрації вдалося зберегти фактичну владу в місті. Відкривала Міський театр опера Монюшка «Галька», що входила до канону польських національних опер.⁴³ Попри повну співпрацю з окупаційною адміністрацією, інформування про відкриття театру в пресі було сповнене польським та локальним патріотизмом. Керівництво вбачало завдання театру в підтриманні «духу містян» у складний час. Корнель Макушинський так сформулював причини відкриття:

«Репертуар драми має велику мету в часи смутку і жалоби долати всі труднощі, будемо старатися зробити з театру святий острів, на який прийдуть відпочити стомлені люди, куди прийдуть прояснити очі люди, які дивились на те, перед чим здригається душа».⁴⁴

³⁷ „Wiadomości osobiste,” *Kurjer Lwowski*, 126, 25 kwietnia (8 maja), 1915, 3; „P. Janina Korolewicz-Waydowa,” *Kurjer Lwowski*, 117, 16 (29) kwietnia, 1915, 4; „P. Janina Korolewicz-Waydowa,” *Kurjer Lwowski*, 134, 3 (16) maja, 1915, 3; Fr[anz] Neuhauser, „Z muzyki,” *Wiek Nowy*, 4192, 5 (18) maja, 1915, 2.

³⁸ „P. Janina Korolewicz-Waydowa,” *Kurjer Lwowski*, 134, 3 (16) maja, 1915, 3.

³⁹ „Z za kulis teatralnych,” *Słowo Polskie*, 229, 5 (18) maja, 1915, 2.

⁴⁰ „Z teatru,” *Gazeta wieczorna*, 2186, 1 (14) stycznia, 1915, 3.

⁴¹ „Z za kulis teatralnych,” *Słowo Polskie*, 229, 5 (18) maja, 1915, 2.

⁴² „Z teatru,” *Gazeta wieczorna*, 2186, 1(14) stycznia, 1915, 3.

⁴³ „Z teatru,” *Kurjer Lwowski*, 127, 26 kwietnia (9 maja), 1915, 3; Tadeusz Majerski „Z opery. Moniuszko: „Halka”,” *Kurjer Lwowski*, 128, 27 kwietnia (10 maja), 1915, 3.

⁴⁴ „Z za kulis teatralnych,” *Słowo Polskie*, 229, 5 (18) maja, 1915, 2.

Дирекція планувала ввести до репертуару значний відсоток польської драматургії і світову класику, щоб відродити «високі» традиції польської сцени⁴⁵. Обличчям театру стало кілька класичних опер – «Галька» Станіслава Монюшка, «Богема» (Циганерія) Джакомо Пуччіні, «Фауст» Шарля Франсуа Гуно, «Графи Люксембург» Франца Лехара, «Паяци» Руджеро Леонкавалло. Проте попри амбітні декларації, у театрі панував розважальний репертуар – оперети і комедії. Очолити відділ оперети було запрошено Анджея Лелевича, який уже мав досвід роботи в окупованому місті. Він переніс частину репертуару – комедію Едмона Ростана «Романтики», оперету Віктора Леона і Лео Фалля «Розлучена» – з театру в «Міському казино».⁴⁶

Судячи з відгуків у пресі, публіка і критики прихильно поставилися до відновлення роботи. Критик Тадеуш Маєрський у газеті «Кур'єр львовські» писав:

«Корнель Макушинський і Якуб Гліксон, ці двоє надзвичайно приємних людей і керівників театру, є якщо не цілком святими, то точно благословенними [...] Робота, яку здійснили Гліксон і Макушинський, величезна. Подвійно важкою і великою є праця сьогодні, у воєнний час, нестерпна через нестачу великої-великої кількості речей. Тому подвійною є їхня заслуга, що попри все вони розпочинають діяльність».⁴⁷

Прем'єра «Гальки» зібрала повну залу. Але прихильність глядачів скоро минула. Відвідування театру надалі зростало тільки у разі гастролей зірок.⁴⁸ Виїзд з міста багатих мешканців, які були основою театральної публіки, незадовільне фінансове становище тих, хто залишився, призвели до того, що зала лишалась напівпорожньою.⁴⁹ Дехто боявся ходити до театру, бо поліція, користуючись численними зібраннями львів'ян, робила облави і забирала частину глядачів на копання окопів. Отже, залу заповнювали російські військові й чиновники, які особливо охоче відвідували опери й оперети.⁵⁰ Це було ще однією з причин, чому театр втрачав місцеву аудиторію. Львівські театральні й самі актори, хоча публічно не висловлювали свого обурення, негативно сприймали російських військових. Місцеві часто підсміювались з неосвічених солдат, які, вперше потрапивши до театру, були вражені декораціями й захоплені актор-

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ „Teatr Miejski,” *Kurjer Lwowski*, 130, 29 kwietnia (12 maja), 1915, 4; „Teatr Miejski,” *Kurjer Lwowski*, 138, 7 (20) maja, 1915, 4.

⁴⁷ Tadeusz Majerski, „Z opery. Moniuszko: „Halka”,” *Kurjer Lwowski*, 128, 27 kwietnia (10 maja), 1915, 3.

⁴⁸ „P. Janina Korolewicz-Waydowa,” *Kurjer Lwowski*, 134, 3 (16) maja, 1915, 3.

⁴⁹ ДАЛО, ф. 350, оп. 1, спр. 4244 (Заявления артистов городского театра во Львове с просьбой о предоставлении им материальной помощи), арк. 2; „Z teatru. Zamiast recenzji,” *Gazeta wieczorna*, 2281, 8 (21) kwietnia, 1915, 3.

⁵⁰ Kornel Makuszyński. *Listy ze Lwowa* (Kraków, 1998), 19; Jan Hupka, *Z czasów Wielkiej Wojny. Pamiętnik nie kombatanta* (Lwów: Księgarnia Gubrynowicz i syn wł. A. Krawczyński, 1937), 99–100.

ками.⁵¹ З другого боку, їх дратувало невігластво і поява п'яних у глядацькій залі.⁵² Тож відкриття Міського театру, яке описували у пресі як крок до порятунку польської культури, на практиці зіткнулося з численними труднощами – корупцією російських чиновників, обмеженими матеріально-технічними ресурсами та втратою місцевої публіки. Окрім того, містяни, які покинули місто, були обурені самим фактом відкриття театру. Вони сприйняли це як зраду польських інтересів. Як згодом писав Макушинський: «Жодна клепка не хотіла зрозуміти, що театр рятували, що відкриттям театру в часи нестерпної окупації хотілося морально підтримати львівський люд, кожним відтак чудовим словом, що звучало зі сцени, виголошувати, що це польське місто, що це польський театр, що це Захід, культура, високе мистецтво, що цей театр – засіб дезінфекції і колючий дріт, яким треба себе відгороджувати від варварства, горілки і дьогтю».⁵³ На думку ж тих, хто виїхав зі Львова, театр було відкрито «на угоду москалям».⁵⁴ Натомість для російської окупаційної адміністрації дозвіл на відкриття театру був можливістю задекларувати зичливе ставлення до місцевої польської адміністрації і населення, а окрім того, сприяв постанову ще одного місця розваг не тільки для офіцерів, але й для солдатів.

*Спроби відкриття російського театру у Львові:
польський опір, великоруська ідея і практична політика*

Не менш значущими, ніж відновлення роботи польського театру, були спроби польської громади перешкодити відкриттю російського театру. Варто відзначити, що хоч російська окупаційна адміністрація не вважала відкриття театру пріоритетним, вона здійснила кілька спроб заново відкрити Міський театр як російськомовний. З цього приводу велися переговори з магістратом, який мав би зайнятися логістикою питання. Польські чиновники на чолі з президентом Тадеушем Рutowським доклали всіх зусиль, щоб перешкодити реалізації цих планів. Як стверджує польська дослідниця Генріка Крамаж, магістрат виступав проти відкриття театру, посилаючись на технічні причини – брак ресурсів для опалення будинку в осінньо-зимовий період.⁵⁵ Можемо припустити, що російські чиновники особливо не наполягали, оскільки театр так і не було відкрито, а питання відійшло на другий план.

Початково російська адміністрація також відмовилася від ідеї запросити театральну трупу з Російської імперії, незважаючи на бажання багатьох росій-

⁵¹ Ibid, 18.

⁵² Ibid.

⁵³ Kornel Makuszyński. *Listy ze Lwowa* (Kraków, 1998), 20.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Henryka Kramarz, *Tadeusz Rutowski. Portret pozytywisty i demokracji galicyjskiego* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2001), 122. Місто, справді, мало серйозні проблеми з опаленням в осінньо-зимовий сезон, а тому не планувало витратити додаткові кошти та обмежені ресурси на приміщення театру. Див. пріоритети опалення: ЦДІАК, ф. 361, оп. 1, спр. 545 (Об отоплении и освещении).

ських театрів приїхати до Львова. Ентузіазм російських артистів можна пояснити, з одного боку, пропагандою у пресі, що змальовувала радість місцевого населення у зв'язку з приєднанням до Росії, а з другого, – переїздом багатьох російських громадян до Галичини. Як згадував Станіслав Мацішевський: «За армією приїхали численні російські дами з [світського] товариства, жінки офіцерів, акторки і ексцентричні авантюристки, як-от товаришки достойників чи Сестри милосердя з Червоного Хреста».⁵⁶ 27 вересня 1914 року актори одного з провідних театрів Російської імперії – петроградського імператорського Александринського театру Владімір Давидов, Юрій Корвін-Круковській, Кондрат Яковлев і актриса Малого театру Анастасія Суворіна звернулися до генерал-губернатора Бобрінського з проханням створити на основі їхньої трупи стаціонарний російський театр у Львові.⁵⁷ Але на відміну від оптимістичної риторики пропаганди, воєнна адміністрація не планувала вирішувати театральні проблеми в перші місяці окупації. Генерал-губернатор відмовив, відклавши рішення на невизначений час з припискою «коли відкриття буде можливе, буде повідомлено окремо».⁵⁸

Повторно питання про відкриття театру постало тільки навесні 1915 року. Очевидно, успіхи російської армії на Східному фронті, взяття ключової твердині Перемишля у другій половині березня 1915 року вплинули на рішення адміністрації. На початку квітня одразу два театри з Російської імперії розпочали переговори з генерал-губернаторством про тривалі гастролі. Відновив переговори з генерал-губернатором Бобрінським Александринський театр.⁵⁹ Від імені театру їх вели актори Владімір Давидов і Марія Савіна та режисер Пьотр Панчін.⁶⁰ Панчін у навіть вдалося зустрітися з Бобрінським під час візиту того до Петрограда. Цього разу генерал-губернатор не тільки дав дозвіл на кілька вистав наприкінці травня 1915 року, але й пообіцяв всіляко посприяти приїзду трупи, зокрема надати окремий потяг з Варшави до Львова.⁶¹ Акторська трупа, до складу якої входили відомі актори Александринського театру – Владімір Давидов, Марія Савіна, Єкатеріна Роціна-Інсарова, Віра Мічуріна-Самойлова, Ніна Коваленская, Єлізавета Тіме, Константін Варламов, Юрій Юр'єв, Ніколай Ходотов – планувала привезти до Львова оперу Римського-Корсакова «Царська наречена», воєнну драму Андрєєва про події у Бельгії «Король, закон і свобода» і комедію Крилова «В облозі».⁶² Гастролі петроградського театру не відбулися у зв'язку з відступом російських військ.

⁵⁶ Stanisław Maciszewski, *Rosjanie we Lwowie. Szkic z niedawniej przeszłości* (Lwów: z drukarni krajowej Szczęsnego Bednarskiego, 1926), 16.

⁵⁷ ЦДІАК, ф. 361, оп. 1, спр. 77 (По разным вопросам), арк. 46–49; „Russki teatr we Lwowie,” *Wiek Nowy*, 3978, 27 września (10 października), 1914, 4.

⁵⁸ ЦДІАК, ф. 361, оп. 1, спр. 77, арк. 50.

⁵⁹ „Русские спектакли во Львовѣ,” *Прикарпатская Русь*, 1610, 9 апреля, 1915, 4.

⁶⁰ Там само, „Русские спектакли во Львовѣ,” *Прикарпатская Русь*, 1613, 12 апреля, 1915, 3.

⁶¹ Там само, 1613, 12 апреля, 1915, 3; 1636, 5 мая, 1915, 3.

⁶² Там само, 1613, 12 апреля, 1915, 3.

На тривалий час переїхати до Львова планували також представники Київського міського театру, які хотіли привезти трупу на літні гастролі 1915 року. На початку квітня до Львова прибув директор і антрепренер театру Михайло Топор-Багров.⁶³ Він вів переговори з градоначальником Скаллоном щодо демонстрації опер російських композиторів, серед яких «Життя за царя», «Борис Годунов», «Євгеній Онегін».⁶⁴ Багров хотів домовитися про виступи в Міському театрі.⁶⁵ Однак йому відмовили, тож довелося погодитися на короткий візит і оренду менш престижної зали філармонії.⁶⁶

Відкладаючи відкриття стаціонарного російського театру у Львові, окупаційна адміністрація погоджувалася на короткотермінові гастролі артистів з Російської імперії та концерти, організовані місцевими, переважно москвофільськими, середовищами. Оскільки Міський театр залишався під опікою польської громади, основними локаціями для російських культурно-мистецьких заходів стала міська філармонія на вул. Хоронщизни⁶⁷ та Народний дім на вул. Театральній⁶⁸. Перші концерти та гастролі відбулися 1915 року. У лютому відбулися виступи солістів петроградської опери у приміщенні «Міського казино».⁶⁹ Окрім концерту 15 лютого, виконавці провели спеціальний «оперний ранок» для львівських учительських курсів і слухачів курсів російської мови у приміщенні Народного дому.⁷⁰ 6–13 березня відбулися чотири концерти піаніста Константина Смірнова у філармонії.⁷¹ Смірнов був відомий своїми поїздками на фронт, де давав благодійні концерти для солдатів, за що навіть отримав Георгіївську медаль.⁷² Перші концерти у Львові відбулися успішно, відтак музикант дав повторні «концерти слов'янських композиторів» разом з симфонічним оркестром. До програми цих концертів увійшли твори Чайковського, Бородіна, Глінки, Мусоргського, а також Бетго-

⁶³ «Оперний театр во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 229, 20 марта (2 апреля), 1915, 6; „Russki teatr operowy”, *Wiek Nowy*, 4148, 20 marca (2 kwietnia), 1915, 6.

⁶⁴ «Концерты артистовъ кievского городского театра во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1628, 27 апреля, 1915, 2.

⁶⁵ «Оперний театр во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 229, 20 марта (2 апреля), 1915, 6; „Russki teatr operowy”, *Wiek Nowy*, 4148, 20 marca (2 kwietnia), 1915, 6.

⁶⁶ «Концерты артистовъ кievского городского театра во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1628, 27 апреля, 1915, 2.

⁶⁷ „Koncert artystów rosyjskiej opery we Lwowie”, *Wiek Nowy*, 4192, 5 (18) maja, 1915, 6.

⁶⁸ «Концерты піаніста Смірнова», *Львовский Вѣстникъ*, 4, 4 марта, 1915, 4; «Къ концертамъ К. Н. Смірнова», *Львовский Вѣстникъ*, 6, 6 марта, 1915, 4; «Къ концерту К. Н. Смірнова», *Львовский Вѣстникъ*, 8, 8 марта, 1915, 3; «Литературно-музыкальный вечеръ читальни им. Мих. Качковскаго во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1608, 7 апреля, 1915, 3.

⁶⁹ «Русские концерты во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1552, 8 (21) февраля, 1915, 6–7.

⁷⁰ «Русское оперное утро для курсистовъ», *Прикарпатская Русь*, 1559, 15 (28) февраля, 1915, 6.

⁷¹ «Концерты піаніста Смірнова», *Львовский Вѣстникъ*, 4, 4 марта, 1915, 4; „Къ концертамъ К. Н. Смірнова”, *Львовский Вѣстникъ*, 6, 6 марта, 1915, 4; «Къ концерту К. Н. Смірнова», *Львовский Вѣстникъ*, 8, 8 марта, 1915, 3.

⁷² «Концертъ К. Н. Смірнова во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1572, 28 февраля (13 марта), 1915, 6.

вена.⁷³ Оркестр із 60 осіб був сформований з музикантів Миського театру і музичного товариства.⁷⁴

У травні гастролювала з концертами згадана російська трупа Київського миського театру.⁷⁵ Репертуар складався з уривків російських і класичних опер «Русалка» Даргомижского, «Хованщина» Мусоргского, «Снігуронька» Римско-го-Корсакова, «Князь Ігор» Бородіна, «Лакме» Деліба, «Тоска» Пуччіні, «Паяци» Леонкавалло, «Життя за царя» Глінки, «Травіата» Верді.⁷⁶ «Прикарпатська Русь» опублікувала хвалебну рецензію, у якій, зокрема, зазначалося: «Вперше у Львові вільно залунала російська пісня... Зазвучали рідні, близькі наспіви...».⁷⁷

Багато запланованих гастролей не вдалося реалізувати через поразки на фронтах і відступ російських військ зі Львова. Не приїхав із програмою «лише російських класичних п'єс» Малий (Суворінський) театр із Петрограда, гастролі якого планувалися ще взимку 1915 року.⁷⁸ Зірвалися гастролі Нікітінського театру Потопчіної (Оперети Потопчіної) з Москви, який мав привезти велику програму з 7-10 оперет наприкінці травня.⁷⁹ Також не приїхав до Львова балет «Корсар» з примадонною Большого театру Єкатеріною Гельцер у ролі Медори. Балет мав виступати наприкінці травня – на початку червня.⁸⁰

Після взяття Львова російськими військами москвофільські лідери на прийомі у генерал-губернатора задекларували готовність до вірної служби царю та культурної роботи для об'єднання російського простору.⁸¹ Однак попри те, що окупаційна адміністрація дозволила діяльність усіх москвофільських товариств та організацій,⁸² на практиці їхня культурна активність була обмеженою і зводилася переважно до невеликих формальних акцій. Лімітований культурний потенціал москвофілів був пов'язаний із репресіями австрійської влади на початку війни, а також відсутністю підтримки з боку російської адміністрації, яка опиралася на польські культурні кадри. Окрім того, театральну діяльність, навіть непрофесійну, москвофіли не провадили. Ті, що об'єднувалися навколо «Руської народної ради» та товариства імені Качковського, організували лі-

⁷³ «Симфонический концерт под управлением Константина Николаевича Смирнова [реклама]», *Прикарпатская Русь*, 1595, 25 марта (7 апреля), 1915, 1; «Концерты К. Н. Смирнова», *Прикарпатская Русь*, 1611, 10 апреля, 1915, 4; «Концерт К. Н. Смирнова», *Прикарпатская Русь*, 1620, 19 апреля, 1915, 3; «Концерт К. Н. Смирнова», *Прикарпатская Русь*, 1621, 20 апреля, 1915, 2.

⁷⁴ «Симфонические концерты», *Прикарпатская Русь*, 1595, 25 марта (7 апреля), 1915, 6.

⁷⁵ «Концерты во Львовѣ», *Львовское военное слово*, 162, 28 апреля, 1915, 4; «Концерт киевских оперных артистовъ», *Прикарпатская Русь*, 1636, 5 мая, 1915, 3; „Koncert artystów rosyjskiej opery we Lwowie,” *Wiek Nowy*, 4192, 5 (18) maja, 1915, 6; „Program dzisiejszego koncertu art. rosyjskiej opery,” *Wiek Nowy*, 4193, 6 (19) maja, 1915, 5.

⁷⁶ «Концерт киевских оперных артистовъ», *Прикарпатская Русь*, 1636, 5 мая, 1915, 3.

⁷⁷ «Концерты русской оперы», *Прикарпатская Русь*, 1639, 8 мая, 1915, 3.

⁷⁸ «Русский театр в Галичинѣ», *Прикарпатская Русь*, 1535, 22 января (4 февраля), 1915, 5.

⁷⁹ «Русские спектакли во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1605, 4 апреля, 1915, 3.

⁸⁰ Там само, 1641, 10 мая, 1915, 3.

⁸¹ І. Петрович [Іван Крип'якевич], *Галичина під час російської окупації: серпень 1914 р. – червень 1915 р.* (Львів, 1915), 84.

⁸² Там само, 86–90.

тературно-музичні вечори у залі Народного дому.⁸³ Вечори супроводжувалися вступними лекціями і промовами на честь возз'єднання Галичини з Російською імперією.⁸⁴ Мистецька програма складалася з концерту «малоросійських» і патріотичних пісень, як-от «Гімн царю-визволителю», «Боже, Царя храни».⁸⁵ Авдиторія заходів обмежувалася російськими та москвофільськими середовищами, а інформація про них не досягала широкої публіки. Основною метою цих акцій було декларування лояльності імперії і цареві, яке супроводжувалося сподіваннями обійняти вигідні посади у новій адміністрації. Однак, як зазначалося вище, очікування москвофілів не справдилися. Попри офіційну пропаганду, місцева російська адміністрація не розглядала москвофілів як адміністративну опору. Російські очільники продовжували опиратися на польські та інколи єврейські культурні кадри, які мали досвід діяльності в довоєнний період.

Як згадувалося вище, російська воєнна адміністрація не вбачала у театрі ефективного інструменту пропаганди. Єдиною спробою інструменталізувати театральну діяльність було заохочення театрів до ведення благодійницької діяльності. У ситуації з Галичиною культурне благодійництво мало бути спрямоване на допомогу місцевому населенню, щоб таким чином продемонструвати опіку царської влади над новими територіями. По всій імперії проводилися кампанії зі збирання коштів «для русского населения» Галичини.⁸⁶ У Львові всі культурні заходи, зиніційовані російською адміністрацією, теж мали благодійну складову. Наприклад, 50 % прибутку від концертів Смірнова передавали у Головний благодійний комітет, спеціально створений для надання допомоги місцевим мешканцям.⁸⁷ Окрім того, генерал-губернатор любив проєкт спеціального театального збору для закупівлі продовольства селянам Галичини.⁸⁸ Однак бюрократичні зволікання і втрата захоплених територій у червні перешкодили його впровадженню.

Таким чином, окупаційна адміністрація не виключала можливості постановки російського театру у Львові, однак не робила активних спроб втілити наміри у життя. Навіть в офіційній газеті генерал-губернаторства «Львівському воєнному слові» звучала критика щодо толерування польського театру

⁸³ «Народный концертъ», *Прикарпатская Русь*, 1606, 5 апреля, 1915, 4; «Литературно-музыкальный вечерь читальни им. Мих. Качковского во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1608, 7 апреля, 1915, 3.

⁸⁴ «Литературно-музыкальный вечерь читальни им. Мих. Качковского во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1608, 7 апреля, 1915, 3.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ «Концертъ колядокъ в пользу Галичини», *Прикарпатская Русь*, 1517, 3 (16) января, 1915, 7; «День Галичини», *Прикарпатская Русь*, 1518, 4 (17) января, 1915, 7; «Помощь Карпатской Руси», *Прикарпатская Русь*, 1524, 11 (24) января, 1915, 6; «Петроградъ – Галичинѣ», *Прикарпатская Русь*, 1527, 14(27) января, 1915, 6; «Киевъ – Галичанамъ», *Прикарпатская Русь*, 1528, 15 (25) января, 1915, 5.

⁸⁷ «Концерты пианиста Смирнова», *Львовский Вѣстникъ*, 4, 4 марта, 1915, 4; «Къ концертамъ К. Н. Смирнова», *Львовский Вѣстникъ*, 6, 6 марта, 1915, 4.

⁸⁸ ЦДІАК, ф. 361, оп. 1, спр. 542 (О взимании благотворительного сбора с публичных зрелищ и других увеселений, 4 февраля 1915 – 29 апреля 1915), арк. 1–4 зв.

й відмова створювати російський театр: «Так ми господарюємо у завойованих областях. Жаліємо місцеве населення і часом настільки, що ставимо його на чільне місце. До цього часу, наприклад, усі клопотання російських драматичних і оперних труп про приїзд до Львова відкидалися як несвоєчасні».⁸⁹ Водночас польська громада ефективно протидіяла відкриттю російського театру. Отже, до кінця окупації у Львові так і не відбулося інституціоналізації російського театру, яка б могла підважити домінування польської культури.

*Міський театр у «Міському Казино»:
«висока культура» на популярній сцені*

Війна та окупація не тільки вплинули на міжнаціональні відносини у театральному середовищі, але й зруйнували довоєнні соціальні ієрархії та професійні мережі й дали поштовх для розвитку польського популярного театру. Наявність численних безробітних акторів у місті змушувала їх шукати нові форми самоорганізації та об'єднання, що виходили поза межі усталених довоєнних зв'язків. Найбільш успішними у створенні нових театрів були польські актори й режисери. Наприкінці грудня 1914 року актори Міського театру, які хотіли мати майданчик для виступів, об'єдналися з режисером і керівником невеликого довоєнного «Нового театру» Анджеєм Лелевичем і отримали дозвіл на провадження театральної діяльності в приміщенні товариства «Міське казино».⁹⁰ Участь відомих митців, а також невелика кількість розважальних закладів у місті сприяли інтересу як місцевої, так і приїжджої публіки, разом з російськими військовими та чиновниками. Місце розташування театру теж відіграло важливу роль. Він розташовувався на вул. Академічній, 13, в одному з ключових польських культурних осередків – товаристві «Міське казино», що відновило свою діяльність ще на самому початку окупації.⁹¹

Сцена в «Міському казино» стала місцем творчої самореалізації багатьох артистів Міського театру. Театр чітко позиціонувався як польський, був ініційований професійним середовищем, а отже, був «престижнішим» місцем праці, ніж «Казино де Парі».⁹² Оскільки напередодні вступу російських військ місто покинули провідні артисти Міського театру, другорядні актори отримали можливість творчого росту і стали «зірками» окупаційної сцени.⁹³ Чільне місце у театрі посіла Анна Зелінская, яка грала головні ролі і отриму-

⁸⁹ «Открытие львовского городского театра», *Прикарпатская Русь*, 1628, 27 апреля, 1915, 2.

⁹⁰ Kornel Makuszyński. *Listy ze Lwowa* (Kraków, 1998), 12; „Teatr polski we Lwowie,” *Wiek Nowy*, 4046, 6 (19) grudnia, 1914, 5–6.

⁹¹ ЦДІАК, ф. 361, оп. 1, спр. 131 (По ходатайствам об открытии частных обществ и учреждений), 15–17.

⁹² Поза офіційною назвою цей театр називали “польським”. Наприклад, під такою назвою він фігурує у москвофільській пресі. Докладніше див.: «Польській театр во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1499, 13 (26) декабря, 1915, 6.

⁹³ „Z za kulis teatralnych,” *Słowo Polskie*, 229, 5 (18) maja, 1915, 2; Mariola Szydłowska, „Życie teatralne we Lwowie 1914–1915,” *Pamiętnik Teatralny*, 48, 1 (1999), 287.

вала схвальну критику.⁹⁴ Театральний критик Казимир Яворський відзначав її акторські вміння вже в одній з перших ролей на сцені «Міського казино» у комедії Русшковського «Ядзя-вдова». За його словами: «Пані Зелінская у ролі вдови мала нагоду розвинути багато засобів вираження акторської експресії, якою рясніє її талант. Вона мала передусім можливість повною мірою представити витонченість, що, як риса її індивідуальності, становить шарм кожної відповідно до її характеру ролі».⁹⁵ Популярність на сцені «Міського казино» здобули також інші актори Міського театру, серед яких Лода Рогінська, Марія Шнаге, Генрик Міллер, Юліан Добжанський, Казимир Окорніцький і Мар'ян Пелль. У складі трупи переважали артисти опери, яка панувала напередодні війни.⁹⁶ Вдалося, однак, зібрати і драматичну трупу, до якої теж головню входили актори Міського театру. До неї, серед інших, належали одна з найвидатніших артисток львівської сцени Ванда Семашко, а також артисти Владислав Яворський, Станіслав Хієровський, подружжя Юліана і Софії Добжанських, Густав Расінський і згадана Анна Зелінская.⁹⁷ Подібно до «Казино де Парі», разом із професійними акторами на сцені в «Міському казино» виступали актори-аматори. Серед них критика відзначала співаків – сопрано Гарчинську і баритон Ліпановича.⁹⁸ Отже, трупа театру в «Міському казино» формувалася майже лише з поляків або євреїв польської культури.

Основним режисером був керівник театру Анджей Лелевич, відомий передусім постановками оперет. Одночасно з ним у театрі режисерував Казимир Окорніцький. В основі репертуару були комедії, сценічні жарти й оперети. Увагу приділяли також драматичному театру, ставили багатоактові драми і фарси. Важливою частиною програми була польська драматургія, яка становила приблизно 35 % репертуару,⁹⁹ за що театр отримував схвальні відгуки місцевої критики.¹⁰⁰ У репертуарі йшли три комедії Александра Фредра,¹⁰¹ комедії Ришарда Русшковського,¹⁰² Юзефа Блізінського,¹⁰³ Габрієлі Запольської,¹⁰⁴ Влодзімежа Пежинського,¹⁰⁵ Люсіана Ридля,¹⁰⁶ три комедії Міхала

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ kj. [Kazimierz Jaworski], „Z teatru,” *Kurjer Lwowski*, 229, 4 stycznia (22 grudnia), 1915, 4.

⁹⁶ „Z za kulis teatralnych,” *Słowo Polskie*, 229, 5(18) maja, 1915, 2.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ „Z teatru,” *Wiek Nowy*, 5056, 18 (31) grudnia, 1914, 3.

⁹⁹ Для зіставлення, у Міському театрі тільки 17 % репертуару було польською.

¹⁰⁰ Kaz[imierz] Jaworski. „Z teatru,” *Kurjer Lwowski*, 39, 26 stycznia (8 lutego), 1915, 3.

¹⁰¹ kj [Kazimierz Jaworski] „Z teatru,” *Kurjer Lwowski*, 229, 4 stycznia (22 grudnia), 1915, 4; „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 40, 27 stycznia (02 lutego), 1915, 3; Ibid, 42, 30 stycznia (01 lutego), 1915, 3; „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*; Ibid, 120, 20 kwietnia (03 maja), 1915, 4.

¹⁰² „Repertuar teatru w Kasynie Miejskim we Lwowie,” *Kurjer Lwowski*, 1, 05 stycznia (23 grudnia), 1915, 4.

¹⁰³ „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 6, 09 (01) stycznia, 1915, 3.

¹⁰⁴ „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 27, 14 (27) stycznia, 1915, 3.

¹⁰⁵ „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 24, 11 (24) stycznia, 1915, 4; „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 85, 14 (27) marca, 1915, 3.

¹⁰⁶ „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 31, 19 stycznia (01 lutego), 1915, 4.

Балуцького,¹⁰⁷ Юзефа Коженювського,¹⁰⁸ Болеслава Горчинського.¹⁰⁹ Увага до польських авторів мала закріпити за театром репутацію «бастіону» польської культури під час окупації й виправдати його відкриття в окупаційний період.

Попри те, що театр не відповідав жодним довоєнним стандартам навіть розважальних театрів, спочатку його роботу сприйняли схвально і широка публіка, і критики.¹¹⁰ Останні зазначали, що театр виконує цілком інші функції під час війни, ніж у мирний час. Робота театру в «Міському казино» трактувалася як спроба зберегти польську театральну традицію у складний воєнний час. Критик видання «Газета вечорна» Станіслав Майковський уважав, що відкриття театру було патріотичним актом, боротьбою за збереження польської національної культури: «Бувають такі хвилини, у яких і заспівати куплет є національною заслугою, а яскравий убір може і має правити за бойовий розкрас», зазначав Майковський.¹¹¹ Позитивні рецензії отримували також актори театру. Критик Єжи Коллер в огляді січневого репертуару 1915 року відзначав, що попри те, що репертуар не мав особливо амбітних претензій, гра була настільки доброю, що всі актори, названі в афіші, заслуговують на згадку.¹¹²

Однак скоро ставлення до театру змінилося. Критики почали засуджувати орієнтацію на низькоякісні розважальні вистави.¹¹³ Критик Казимир Яворський зауважував, що деякі польські п'єси взагалі не варті уваги, щоб їх ставити. Самі ж постановки, навіть за складних воєнних умов, мали відверто низький рівень. Через страх втратити публіку театр заповнили низькопробні фарси. Яворський звинувачував дирекцію в тому, що ні ролі, ні репертуар, ні декорації, ні сцена не відповідають досить високому рівню акторів. Зокрема, він зазначав: «Якість [вистав] часто була така, що виправдання їй немає навіть через тяжкі наявні обставини, тим більше, що помилковою була засада, якої, здається, трималося керівництво: краще дати першу-ліпшу паризьку бульварну халтуру, ніж не мати публіки».¹¹⁴

Критика театру значною мірою була виправдана. Попри те, що місцева публіка очікувала відкриття «польського» осередку, першочерговою для організаторів була можливість заробити у складний воєнний час. Попри увагу до польськомовної драматургії, театр значною мірою орієнтувався на російських військових, що означало засилля легкого розважального репертуару. Дирекція «Казино» погодилася на проведення тут перших гастролей митців з Російської

¹⁰⁷ Ibid; „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 36, 23 stycznia (05 lutego), 1915, 3; „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 60, 16 lutego (1 marca), 1915, 3; „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 113, 12 (25) kwietnia, 1915, 4.

¹⁰⁸ „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 70, 26 lutego (11 marca), 1915, 3.

¹⁰⁹ „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 127, 27 kwietnia (10 maja), 1915, 4.

¹¹⁰ kj [Kazimierz Jaworski], „Z teatru,” *Kurjer Lwowski*, 229, 4 stycznia (22 grudnia), 1915, 4.

¹¹¹ Stanisław Maykowski, „Z teatru,” *Gazeta wieczorna*, 2186, 1 (14) stycznia, 1915, 3.

¹¹² Jerzy Koller, „Wieczory teatralne,” *Gazeta Narodowa*, 19, 19 stycznia (1 lutego), 2.

¹¹³ Stanisław Maykowski, „Z teatru. Zamiast recenzji,” *Gazeta wieczorna*, 2281, 8 (21) kwietnia, 1915, 3.

¹¹⁴ Kazimierz Jaworski, „Z teatru,” *Kurjer Lwowski*, 111, 10 (23) kwietnia, 1915, 4.

імперії,¹¹⁵ а також задля залучення російської публіки розміщувала рекламу в московфільських виданнях.¹¹⁶ Отже, попри декларації керівництва і трупи театру про створення осередку польської культури в місті, фізичне виживання було першочерговим мотивом діяльності театру. Обмежені ресурси змушували навіть найкращих акторів та режисерів поступатися мистецькою якістю продукту. Попри невисоку мистецьку якість вистав, поява професійних акторів на популярній сцені дала поштовх до її подальшого розвитку.

*Театр поза театром:
міські їдальні як простір порятунку й консолідації*

Польським театральним діячам і митцям завдяки підтримці місцевої влади і буржуазії вдалося набагато ефективніше, ніж представникам єврейської та української громади, налагодити соціальне забезпечення митців. Магістрат узяв на себе часткові фінансові зобов'язання перед працівниками Міського театру: актори отримували по 1 кроні, члени хору й оркестру – по 40 гелерів, а технічний персонал – по 20 гелерів.¹¹⁷ Також магістрат, щоб бодай частково вирішити проблему безробіття, надавав акторам роботу в міській громадській охороні.¹¹⁸ Хоч виплати були втричі меншими від обіцяного, працівники Міського театру були єдиними, хто отримував фінансову допомогу від магістрату.

З ініціативи магістрату та завдяки підтримці мистецької громади було створено мережу спеціальних крамниць та дешевих їдалень.¹¹⁹ Як писала місцева преса, їдальні для інтелігенції «є інституцією першочергового суспільного значення, власне тому, що її метою є порятунок польської інтелігенції перед голодом і убогістю».¹²⁰ Забезпечення доступу населення до дешевої їжі було типовою практикою не тільки для Львова, але й для більшості європейських міст, які опинилися в умовах війни. У Львові мережа дешевих та безкоштовних кухонь та їдалень щоденно видавала близько 9 000 обідів для всіх мешкан-

¹¹⁵ «Русские концерты во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1552, 8 (21) февраля, 1915, 7.

¹¹⁶ [реклама] «Театръ, въ городскомъ казино во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1499, 13(26) декабря, 1914, 4; [реклама] «Театръ, въ городскомъ казино во Львовѣ», *Прикарпатская Русь*, 1510, 24 декабря (6 января), 1914, 5.

¹¹⁷ „Teatr miejski,” *Wiek Nowy*, 3980, 30 września (13 października), 1914, 3–4; „Personal teatru miejskiego,” *Kurjer Lwowski*, 416, 30 września (13 października), 1914, 2; „Personel teatru miejskiego,” *Wiek Nowy*, 3982, 2(15) października 1914, 5; „Personal teatru miejskiego,” *Kurjer Lwowski*, 418, 2(15) października, 1914, 3; „Miejska tania kuchnia dla drużyny artystyczno-literackiej,” *Wiek Nowy*, 3987, 8 (21) października, 1914, 7.

¹¹⁸ *Lwów po inwazji rosyjskiej. Wrzesień – grudzień 1914. Opowiadanie naocznego świadka* (Wien: Nakładem Z. Machnowskiego, 1914), 9; Stanisław Rossowski, *Lwów podczas inwazji rosyjskiej* (Lwów: H. Altenberg et al., 1916), 129; Felix Przysiecki, *Rządy rosyjskie w Galicyi Wschodniej* (1915), 38; „Orkiestra Teatru Lwowskiego,” *Kurjer Lwowski*, 65, 21 lutego (6 marca), 1915, 3; Rossowski, *Lwów podczas inwazji*, 129.

¹¹⁹ ДАЛО, ф. 3, оп. 1, спр. 5930 (Финансовые отчеты городских кухонь и документы к ним), арк. 1–7; „Sklepy miejskie dla inteligencji,” *Kurjer Lwowski*, 120, 19 kwietnia (2 maja), 1915, 4; „Nowy Miejski sklep dla inteligencji,” *Kurjer Lwowski*, 125, 24 kwietnia (7 maja), 1915, 4.

¹²⁰ „Tania kuchnia w „Sokole”,” *Gazeta Wieczorna*, 2108, 8 (21) października, 1914, 3.

ців міста.¹²¹ Польські митці могли харчуватися в кухні на вул. Шептицьких – у приміщенні спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл II» та в кам'яниці Сапіжинській на вул. Оссолінських, 11.¹²² Увесь склад Миського театру разом з акторами, музикантами оркестру, хором і технічними працівниками спочатку отримував безкоштовні обіди в їдальні в «Соколі» на вул. Зіморовича, що відкрилася наприкінці вересня¹²³. Це була одна з найбільших і найпопулярніших їдалень у місті, що вміщала понад 1 000 осіб і подавала як дешеві, так і безкоштовні обіди.¹²⁴ Наприкінці жовтня актори перемістилися з загальної їдальні для інтелігенції до спеціально для них відкритої їдальні та кав'ярні в «Літературно-мистецькому колі», що розташовувалася в пасажі Миколяша.¹²⁵

«Коло» швидко відновило свою довоєнну репутацію важливого осередку польського національного життя і стало одним з основних місць неформального спілкування польської громади. Окрім акторів, у їдальні та кав'ярні «Кола» збиралися політики, службовці, підприємці, представники освітніх, літературних і мистецьких середовищ.¹²⁶ Одними з постійних відвідувачів їдальні у «Літературно-мистецькому колі» були очільники магістрату. Тадеуш Рutowський приятелював з багатьма акторами та їхніми сім'ями. Завдяки неформальним контактам йому вдалося залучити мистецьку громаду (передусім жінок-акторок та дружин і дочок акторів) до роботи їдалень.¹²⁷ На його прохання керувати кав'ярнею у «Колі» стала одна з провідних львівських акторок Ванда Семашко.¹²⁸ Окрім неї, однією з найактивніших волонтерок була Ева Вольфсталь, дружина керівника оркестру Миського театру Броніслава Вольфстала, яка не тільки управляла їдальнею «Кола», але й заангажувала у волон-

¹²¹ „Miejskie tanie i bezpłatne kuchni,” *Gazeta Wieczorna*, 2121, 26 października (8 listopada), 1914, 3.

¹²² „Tanie kuchnie we Lwowie,” *Gazeta Wieczorna*, 2105, 10 (23) października, 1914, 3; *Kuchnia literacko-artystyczna*, „*Gazeta Wieczorna*, 2116, 21 października (3 listopada), 1914, 3; (t), „Tania kuchnia dla inteligencji,” *Gazeta Wieczorna*, 2077, 12 (25 września), 1914, 3; „O „tanie kuchnie”,” *Gazeta Wieczorna*, 2079, 11 (27) września 1914, 2.

¹²³ „Nowa kuchnia dla inteligencji,” *Wiek Nowy*, 3974, 23 września (6 października), 1914, 6; „Nowa kuchnia dla inteligencji,” *Gazeta wieczorna*, 2088, 23 września (06 października), 1914, 2.

¹²⁴ „Nowa kuchnia dla inteligencji,” *Wiek Nowy*, 3974, 23 września (6 października), 1914, 6; „Tania kuchnia,” *Kurjer Lwowski*, 409, 23 września (6 października), 1914, 3; „Tania miejska kuchnia dla inteligencji,” *Kurjer Lwowski*, 425, 9 (22) października, 1914, 3; „Tanią kuchnię dla inteligencji otwarto,” *Wiek Nowy*, 3982, 2 (15) października, 1914, 5; „Miejska tania kuchnia dla drużyny artystyczno-literackiej,” *Wiek Nowy*, 3987, 8 (21) października, 1914, 7.

¹²⁵ „Miejska tania kuchnia dla drużyny artystyczno-literackiej,” *Kurjer Lwowski*, 424, 8(21) października, 1914, 3; „Tania miejska kuchnia dla inteligencji,” *Kurjer Lwowski*, 425, 9 (22) października, 1914, 3; „Personel teatru miejskiego,” *Wiek Nowy*, 3982, 2 (15) października, 1914, 5.

¹²⁶ „Kawiarnia i kuchnia artystyczna,” *Wiek Nowy*, 3999, 20 października (2 listopada), 1914, 6; „W kawiarni artystycznej,” *Kurjer Lwowski*, 436, 20 października (2 listopada), 1914, 4.

¹²⁷ „Personel teatru miejskiego,” *Wiek Nowy*, 3982, 2 (15) października, 1914, 5.

¹²⁸ ЦДІАЛ, ф. 80 (Семашко Ванда), оп. 1, спр. 5 (Посвідчення та автобіографія Семашко Ванди), арк. 2; «Кофейня и чайная для неимущих», *Прикарпатская Русь*, 1445, 18 (31) октября, 1914, 4; Barbara Lasocka, „Lwowskie lata Wandy Siemaszkowej,” *Zeszyty teatralne*, 1 (189) (1999): 231.

терську роботу в кухнях двох своїх доньок та численних представниць міської інтелігенції.¹²⁹ Окрім Рутовського, інші міські чиновники, як-от судовий виконавець Ян Хозер та віце-президент Філіп Шляйхер, підтримували контакти з мистецькою елітою і були постійними відвідувачами кухонь. Тісні контакти між управительками та міської владою дозволяли їм лобювати покращення роботи їдалень.¹³⁰ Окрім чиновників, їдальні й чайні відвідували і фінансово підтримували заможніші містяни.¹³¹ Міські кухні були не лише місцями дешевого харчування, але й стали простором консолідації митців між собою та з представниками інших культурних, політичних та економічних еліт міста, що дозволило зберегти ядро професійних театральних кадрів.¹³²

Однак заходи міського магістрату були недостатніми, щоб забезпечити митців, і вони погоджувалися на будь-яку роботу, навіть фізичну. Львівський ресторатор і член магістрату Міхал Шимон Тепфер (Нафтули), що був також відомим колекціонером і меценатом, сприяв працевлаштуванню польських митців у своїх закладах.¹³³ Тепфер найняв на роботу музикантів з Міського театру, які щовечора давали кількогодинні виступи.¹³⁴ В обідній час тут також підпрацьовув скрипаль міського оркестру Пегаз.¹³⁵ Один з акторів влаштувався в «Американській» кельнером.¹³⁶ Окрім «Американської», популярним місцем роботи був ресторан «Брістоль», де відбувалися вистави, декламації, оперні арії.¹³⁷ Ще одним потенційним місцем роботи музикантів був ресторан «Сан-Сусі», який організовував для своїх відвідувачів щоденні концерти,¹³⁸ а також ресторан «Ренесанс».¹³⁹

Отже, мережа кухонь, створена міським магістратом у тісній співпраці з театральними діячами, акторами, їхніми сім'ями та родинами місцевих підприємців, утримувала соціальні зв'язки між митцями, що дозволило зберегти інституційну тяглість і швидко відновити театральну діяльність після відступу російських військ.

¹²⁹ „Lawina,” *Wiek Nowy*, 4003, 24 października (6 listopada), 1914, 7.

¹³⁰ „Tania kuchnia w „Kole literackim,”” *Wiek Nowy*, 4033, 23 listopada (5 grudnia), 1914, 6.

¹³¹ (t), „Tania kuchnia dla inteligencji,” *Gazeta Wieczorna*, 2077, 12 (25 września), 1914, 3.

¹³² Для порівняння: у місті діяла лише одна загальна кухня для єврейської інтелігенції на вул. Рейтана, 1 та не було жодної кухні для українських митців.

¹³³ Józef Białania-Chłodecki, *Zakładnicy miasta Lwowa w niewoli rosyjskiej 1915–1918* (Lwów, 1930), 10.

¹³⁴ [реклама] „Kawiarnia amerykańska,” *Gazeta Wieczorna*, 2117, 22 października (4 listopada), 1914, 3; [реклама] „Kawiarnia amerykańska,” *Gazeta Wieczorna*, 2118, 23 października (5 listopada), 1914, 3.

¹³⁵ „Orkiestra Teatru lwowskiego,” *Kurjer Lwowski*, 65, 21 lutego (6 marca), 1915, 3.

¹³⁶ Mariola Szydłowska, „Życie teatralne we Lwowie 1914–1915,” *Pamiętnik Teatralny*, 48, 1 (1999), 275.

¹³⁷ Степан Чарнецький, *Нарис історії українського театру в Галичині* (Львів: Накладом Фонду “Учітеся, брати мої”, 1934), 156.

¹³⁸ [реклама] «Концертъ», *Прикарпатская Русь*, 1446, 13 (26) октября, 1914, 6.

¹³⁹ [Zielinski], *Lwów po inwazji rosyjskiej. Wrzesień – grudzień 1914. Opowiadanie naocznego świadka* (Wien: Nakładem Z. Machnowskiego, 1914), 24, 31.

Закриття українського та єврейського театрів

На тлі загальних панічних настроїв, посилення заходів безпеки та боротьби зі шпигунами на початку окупації було введено низку обмежень і заборон, які стосувалися діяльності всіх театрів міста. Український театр товариства «Руська Бесіда» та єврейський приватний театр Якоба Бера Гімпеля були закриті разом з іншими театрами у перші дні окупації. Театри могли відновити роботу після спеціального дозволу.¹⁴⁰ Однак діяльність українського та єврейського театру залежала від загальної національно-релігійної політики російської окупаційної влади, а також ситуації на фронтах й адміністративних важелів, задіяних для досягнення амбітних цілей інкорпорації окупованих територій в імперію.

Діяльність українського театру була неможливою з огляду на переслідування українського національного руху з боку російської влади. «Руська Бесіда», як і багато інших українських товариств та організацій, що їх російська влада трактувала як частину «мазепинського» руху, не могли відновити свою діяльність протягом усього періоду окупації.¹⁴¹ Однак припинення діяльності українського театру пояснюється не тільки переслідуваннями, але й організаційними конфліктами та фінансовою кризою в театрі, які розпочалися ще до війни.¹⁴² Під час гастролей влітку 1914 року у Кракові та Східній Галичині в театрі виникали постійні фінансові суперечки між дирекцією і акторами, і щоразу поставало питання про закриття театру.¹⁴³ Тому одразу після звістки про початок війни, яку театр зустрів на гастролях у містечку Борщів Тернопільського повіту, трупу вирішили розформувати. Директор театру Роман Сірецький на той час перебував на фронті.¹⁴⁴ Актори залишили декорації, костюми, інструменти, реквізит та бібліотеку в Борщеві і роз'їхалися провінцією.¹⁴⁵ Акторка і співачка Ольга Дівнич (Звадська) на час окупації виїхала в село

¹⁴⁰ ЦДІАК, ф. 361, оп. 1, спр. 131, арк. 15.

¹⁴¹ Олена Боньковська, «Український народний театр товариства “Руська Бесіда” в роки Першої світової війни (Стрілецький театр)», *Записки НТШ. Праці театрознавчої комісії*, ССХХХVІІ (1999), 112.

¹⁴² ЦДІАЛ, ф. 514, оп. 1, спр. 103 (Листи, адресовані артистові А. Є. Нижанківському, та довідки про його роботу в театрі), арк. 113–114; ЦДІАЛ, ф. 514, оп. 1, спр. 92 (Листування, рахунки та інші матеріали про надання підвідомчому театру субвенцій, фінансові розрахунки за найняття приміщень для гастрольних виступів артистів та ін. Т. 1.); ЦДІАЛ, ф. 514, оп. 1, спр. 93 (Листування, рахунки та інші матеріали про надання підвідомчому театру субвенцій, фінансові розрахунки за найняття приміщень для гастрольних виступів артистів та ін. Т. 2.).

¹⁴³ ЦДІАЛ, ф. 514, оп. 1, спр. 72 (Справа про примусове стягнення заборгованості зарплати артистів підвідомчого театру з його директора Сірецького Романа); ЦДІАЛ, ф. 514, оп. 1, спр. 140 (Звіти членів артистичної комісії про результати обстеження гастрольних виступів підвідомчого театру у містах Галичини з прикладенням репертуарів), арк. 27, 40.

¹⁴⁴ Степан Чарнецький, *Нарис історії українського театру в Галичині* (Львів, 1934), 155.

¹⁴⁵ ЦДІАЛ, ф. 514, оп. 1, спр. 146 (Заява правління товариства управи міста Львова з проханням дати грошову допомогу для підвідомчого українського театру, майно якого пропало в містечку Борщів в зв'язку з воєнними діями 1914–1915 рр.), арк. 1.

поблизу Болехова.¹⁴⁶ Одна з провідних акторок театру Катря Рубчакова перебувала у родини в Чорткові.¹⁴⁷ Актор Лесь Курбас покинув театр приблизно на початку липня 1914 і до 1915 року залишався в родинному домі в Старому Скалаті з кількома іншими акторами театру – Семеном Семдором з дружиною, Гнатом Юрою, Яремою Лопатинським.¹⁴⁸ Невелика частина колишніх акторів «Бесіди» повернулася до Львова зі сподіваннями відкрити в місті розважальний театр. Проте ці плани не здійснилися. Відомо тільки, що з ініціативи Василя Коссака вдалося поставити одноактову оперету «Наталка Полтавка» українською мовою у готелі-ресторані «Брістоль».¹⁴⁹ Однак показ вистави було перервано. Як описував ситуацію театральний діяч, керівник «Бесіди» перед війною Степан Чарнецький, «на салі з'явився достойник “громадської сторожі” й перервав дальший хід вистави» нібито через виконання твору українською мовою.¹⁵⁰ Після цього випадку українські актори залишили спроби створити окремий театр до сприятливіших обставин. Внутрішня криза в театрі й неможливість зовнішньої інституційної підтримки у зв'язку з розформуванням українських інституцій призвела до того, що театр «Бесіди» зник із театрального простору міста.

Подібною була ситуація і у єврейському театрі. Російська політика щодо усунення «політично неблагонадійних» елементів, до яких одразу після німців потрапляли євреї, мала безпосередній вплив на діяльність єврейського театру. Побоюючись репресій та погромів, єврейські містяни, переважно представники вищого та середнього класу, які становили ядро театральної публіки, масово покидали місто вслід за урядовцями та австрійськими військами, що відступали.¹⁵¹ Серед них залишали місто також актори.¹⁵² Панічні настрої набули більшої інтенсивності після розбоїв і погромів, учинених козаками у Львові наприкінці вересня 1914 року, і підсилювалися повідомленнями про антисемітизм у російській армії.¹⁵³ Ідиш, якою виконувалася велика кількість

¹⁴⁶ *Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва 1915–1975.* (Нью-Йорк, 1975), т. 1, 579.

¹⁴⁷ ЦДАЛ, ф. 514, оп. 1, спр. 103 (Листи, адресовані артистові А. Є. Нижанківському, та довідки про його роботу в театрі), арк. 90 зв.

¹⁴⁸ Листи Леся Курбаса до Катерини Лучицької, в: *Життя і творчість Леся Курбаса у реценції українського театрознавства* (Львів–Київ–Харків, Літопис, 2012), 485; Петро Медведик, «Курбасові весняні вечори», в: *Життя і творчість Леся Курбаса у реценції українського театрознавства* (Львів–Київ–Харків, Літопис, 2012), 84.

¹⁴⁹ Олена Боньковська, *Львівський театр товариства “Українська Бесіда”. 1915–1924* (Львів, 2004), 36–37; Степан Чарнецький, *Нарис історії українського театру в Галичині* (Львів, 1934), 156.

¹⁵⁰ Степан Чарнецький, *Нарис історії українського театру в Галичині* (Львів, 1934), 156.

¹⁵¹ Eric Lohr, Vera Tolz, Alexander Semyonov, and Mark von Hagen, eds. *The Empire and the Nationalism at War* (Bloomington, IN: Slavica Publishers, 2014), 27–28.

¹⁵² Гельстон Иосиф, «Где играл еврейский театр во Львове? Исторический очерк», *Еврейская Старина*, 4, 75 (2012).

¹⁵³ Докладніше про розбої козаків див.: Stanisław Maciszewski, *Rosjanie we Lwowie. Szkic z niedawniej przeszłości* (Lwów: z drukarni krajowej Szczęsnego Bednarskiego, 1926), 19; Bogdan Janusz, *293 dni rządów rosyjskich we Lwowie: 3. IX. 1914–22.; VI. 1915* (Lwów: Księgarnia

вистав і якої цензори не знали, в театрі була заборонена.¹⁵⁴ Усі ці чинники унеможливлювали діяльність єврейського театру. Відомо, однак, що після розпорядження про закриття театрів дирекція клопоталася про його відкриття.¹⁵⁵ Можемо припустити, що йшлося хіба про розважальний репертуар. Утім, воєнний губернатор граф Шереметьєв відхилив прохання, про що був письмово повідомлений син Якоба Бера Гімпеля Адольф.¹⁵⁶ Отже, єврейський театр припинив своє існування на весь період російської окупації. Театр Гімпеля, який на думку деяких дослідників був найпопулярнішим ідишомовним театром Європи напередодні війни,¹⁵⁷ хоч відновив свою діяльність у міжвоєнний період, проте не зміг досягти довоєнного рівня популярності.

«Казино де Парі»:

транснаціональний маргінес театрального життя

Театр «Казино де Парі» був нетиповим розважальним закладом у панівному польському театральному ландшафті міста завдяки своїй міжнаціональній групі і різномовній програмі. Критикований як місце «низької» культури для російських військових, цей театр був витіснений із публічного театального дискурсу, однак перетворився на найпопулярніше місце розваг окупованого Львова. Місцеві критики здебільшого не писали рецензій на його репертуар. Маріола Шидловська припускає, що театр ігнорували передусім через низький сценічний і виконавський рівень.¹⁵⁸ Однак можемо припустити, що театр ігнорували через його реноме співпраці з окупаційними військами, а також загальний скепсис польського професійного середовища міста до приватних театрів, які не ставили перед собою ширших мистецьких цілей. «Недостойний» польської культури театр, однак, вдало використовував кон'юнктуру воєнного часу, щоб задовольнити запити різної публіки. «Казино де Парі» був єдиним театром, який існував протягом усього періоду окупації. Перші місяці

Polska, 1915), 161; Prussin, Aleksander Victor. *War and Nationality Conflict in the Eastern Galicia, 1914–1920: The Evolution of Modern Anti-Semitism*. Graduate Department of History. A thesis submitted in conformity with the requirements for the Degree of the Doctor of Philosophy (University of Toronto, 2001), 83–91.

¹⁵⁴ Mark von Hagen, *War in a European Borderland. Occupations and Occupation Plans in Galicia and Ukraine, 1914–1918* (University of Washington Press, 2007), 31.

¹⁵⁵ ДАЛО, ф. 350 (Дирекція поліції у Львові), оп. 1, спр. 3563 (Заявлення лиц в полицию (милицию) города Львова о предоставлении им разрешения на уличную торговлю, открытие магазинов, запрещении торговли спиртными напитками и др. вопросам. Том 1), арк. 27–27 зв.; Гельстон Иосиф, «Где играл еврейский театр во Львове? Исторический очерк», *Еврейская Старина*, 4, 75 (2012).

¹⁵⁶ Там само.

¹⁵⁷ Delphine Bechtel, “Le théâtre yiddish Gimpel de Lemberg: une Odyssée oubliée”, *Yod [En ligne]*, 16, 2011, mis en ligne le 06 décembre 2011, consulté le 25 février 2015. URL: <http://yod.revues.org/659>; DOI: 10.4000/yod.659, 4. Переглянуто: 01.01.2016.

¹⁵⁸ Mariola Szydłowska, „Życie teatralne we Lwowie 1914–1915”, *Pamiętnik Teatralny*, 48, 1 (1999), 278.

він був монополістом на ринку міських розваг. Оскільки російська влада потребувала розважальної інфраструктури для численних стаціонуєчих військ, то відкриття театру було погоджено вже за два тижні – 16 вересня 1914 року.¹⁵⁹ Театр функціонував у довоєнному приміщенні на вул. Рейтана, 7, а з травня 1915 року одночасно влаштував покази у Літньому театрі, на Ягеллонській, 11, де до війни розташовувався єврейський театр.¹⁶⁰

Відсутність конкуренції впродовж перших місяців окупації дозволила власнику театру Йонашу Вайсу¹⁶¹ заангажувати найкращих акторів з тих, що залишилися у Львові. Тож у театрі виникла нетипова для довоєнного Львова труппа, у складі якої були особи різних національностей. Тут виступали польські, українські та російські актори, очолювані директором-євреєм, які не тільки ніколи до того не перетиналися на професійній сцені, але й були представниками національних театрів, що конкурували між собою. Окрім того, до них долучилися також приїжджі митці з Російської імперії. Особливістю труппи була також належність акторів до різного професійного класу й соціального середовища – національних професійних театрів, розважальних і аматорських труп. Отже, в основі труппи були артисти опери й оперети Міського театру Людвік Лагайнер-Лавінський, Болеслав Фотіго-Фоланський, Кароль Урбанович і Міхал Татжанський; артисти балету Міського театру подружжя Зофія¹⁶² та Станіслав Фалішевські¹⁶³, Пауліна Кошуцька, Зузанна Лозінська, Татжанська, Чеслава Буркацька, Міхал Нойзер, Й. Антонувна, Карнецький. До її складу входили колишні актори польських кабаре «Казино де Парі» і кабаре Людвіка Людвіковського¹⁶⁴ – Юзеф Деліус¹⁶⁵, Юзеф Старушкевич¹⁶⁶, Марія Сенявська. З українських акторів до труппи долучилися актори «Руської бесіди» Василь Коссак¹⁶⁷, його дружина Ірина Коссак¹⁶⁸ і Софія Стаднікова¹⁶⁹, сестра

¹⁵⁹ „Dziś w „Casynie de Paris”,” *Gazeta Wieczorna*, 2068, 16 września, 1914, 2.

¹⁶⁰ „Letni teatr we Lwowie,” *Wiek Nowy*, 4195, 9 (22) maja 1915, 7.

¹⁶¹ Разом з ним у деяких джерелах згадується також прізвище Леона Данилюка. Однак він, імовірно, співпрацював з «Казино», виготовляючи для нього програмки та афіші. Докладніше див.: „Teatr wodewilowy Casino de Paris,” *Wiek Nowy*, 4051, 11 (24) grudnia 1914, 7; ДАЛО, ф. 350, оп. 1, спр. 3563 (Заявления лиц в полицию (милицию) города Львова о предоставлении им разрешения на уличную торговлю, открытие магазинов, запрещении торговли спиртными напитками и др. вопросам. Том 1), арк. 16.

¹⁶² „Teatr wodewilowy „Casyno de Paris,” *Kurjer Lwowski*, 28, 15 (28) stycznia, 1915, 4.

¹⁶³ Ibid; „Teatr wodewilowy „Casyno de Paris,” *Kurjer Lwowski*, 42, 29 stycznia (11 lutego), 1915, 4.

¹⁶⁴ Mariola Szydłowska, „Życie teatralne we Lwowie 1914–1915,” *Pamiętnik Teatralny*, 48, 1 (1999), 279.

¹⁶⁵ „Teatr wodewilowy „Casyno de Paris,” *Kurjer Lwowski*, 28, 15 (28) stycznia, 1915, 4.

¹⁶⁶ Ibid; Teatr wodewilowy „Casyno de Paris,” *Kurjer Lwowski*, 42, 29 stycznia (11 lutego), 1915, 4.

¹⁶⁷ „Teatr wodewilowy „Casyno de Paris,” *Kurjer Lwowski*, 28, 15 (28) stycznia, 1915, 4; „W teatrze wodewilowym „Casyno de Paris,” *Kurjer Lwowski*, 64, 20 lutego (5 marca), 1915, 4.

¹⁶⁸ „Teatr wodewilowy „Casyno de Paris,” *Kurjer Lwowski*, 28, 15 (28) stycznia, 1915, 4; „Casyno de Paris,” *Kurjer Lwowski*, 112, 11 (24) kwietnia, 1915, 4.

¹⁶⁹ „Teatr wodewilowy „Casyno de Paris,” *Kurjer Lwowski*, 28, 15 (28) stycznia, 1915, 4.

Ірини, які приїхали до Львова після розформування «Руської Бесіди»¹⁷⁰, а також митці з Російської імперії – танцювальний терцет Балашова, тенор Аненській, виконавиця російських романсів Пеліпенко¹⁷¹.

Репертуар театру враховував кон'юнктуру воєнного часу й міжнаціональний склад трупи. Пріоритетом програми були короткі виступи різних жанрів, які швидко змінювали один одного. Акцент робили на вокальні та танцювальні номери, зрозумілі широкій публіці. Також перевагу віддавали одноактовим фарсам, комедіям і оперетам. Популярними були музичні номери обдарованих дітей.¹⁷² Оперна, оперетна і драматична частини мали широку мовну палітру виступів. Французькі та німецькі фарси і комедії ставили польською мовою, українські актори виконували уривки українських опер і оперет.¹⁷³ Російські артисти спеціалізувалися на російських романсах.¹⁷⁴ Незважаючи на критику патріотично налаштованої польської публіки, більшість акторів залишалася працювати в театрі протягом усього періоду окупації. Необхідність фізичного виживання, а також бажання будь-якою ціною залишатися у професії домінували як над довоєнною міжнаціональною конкуренцією, так і над страхом звинувачення у відсутності патріотизму чи зраді національних інтересів.

Підсумки

Ця стаття була спробою розглянути динаміку театрального життя у Львові під час російської окупації. Незважаючи на активну пропаганду русифікації Галичини, Львів було залишено в руках польської адміністрації, яка дбала про те, щоб місто не втратило статусу центру польської культури. Вдало використовуючи лояльність російської адміністрації, польській громаді вдалося відновити діяльність низки польських культурних інституцій і зберегти ядро професійних кадрів. Завдяки польській більшості у магістраті й підтримці буржуазії митці отримали соціальне забезпечення, роботу і матеріальну підтримку, що дозволило їм залишитися у Львові. Водночас активне лобювання магістрату і президента міста Рутовського сприяло відновленню ключової польської національної культурної інституції – Міського театру впродовж останніх двох місяців окупації. Збереженню панівного становища польського театру сприяла також політика вичікування, що її дотримувалися російські очільники у культурних питаннях. Попри лобювання російських театральних середовищ, окупаційна адміністрація не наважилася відкрити російський театр у Львові.

¹⁷⁰ Ibid.; Двинський, «Кілька слів про наш театр у Львові», *Шляхи*, березень, 1916, 350.

¹⁷¹ Mariola Szydłowska, „Życie teatralne we Lwowie 1914–1915,” *Pamiętnik Teatralny*, 48, 1 (1999), 279.

¹⁷² „Repertuar teatru w Kasynie miejskim we Lwowie,” *Gazeta Narodowa*, 17, 19 stycznia (1 lutego), 1915, 4.

¹⁷³ Степан Чарнецький, *Нарис історії українського театру в Галичині* (Львів, 1934), 156.

¹⁷⁴ Mariola Szydłowska, „Życie teatralne we Lwowie 1914–1915,” *Pamiętnik Teatralny*, 48, 1 (1999), 279.

Попри складнощі воєнного часу, період російської окупації відкрив можливість для розвитку місцевої польської популярної сцени. Російська адміністрація дозволила діяльність розважальних закладів, які повинні були сприяти підтриманню бойового духу російських військ та забезпечення дозвілля їхніх сімей, прибулих чиновників та інших підданих Російської імперії. У зв'язку з закриттям головних професійних сцен популярним театрам вдалося працевлаштувати найкращих професійних акторів, що залишилися в місті. Для прикладу, сцена у «Міському Казино» складалася переважно з професійних акторів Міського театру. Багато митців, які виконували другорядні ролі на національній сцені, отримали провідні ролі в окупаційних театрах, підсилюючи виконавський рівень популярного театру.

Незважаючи на опіку над театральним життям міста, польська громада, місцеві театральні середовища та магістрат оминали увагою діяльність найпопулярнішого окупаційного закладу – «Казино де Парі», яке вважалося місцем «низької культури». Вірогідно, причиною такої маргіналізації театру був його різнонаціональний склад, де, окрім польських митців, були українці, євреї та росіяни. Ба більше, за театром закріпився статус «російського» передусім завдяки численним російським офіцерам, що були його постійними відвідувачами. Отже, театр був символічно «виключений» громадою з грона польських театрів, попри те, що на практиці у трупі переважали польські актори, поміж російської публіки часто можна було зустріти місцевих мешканців, а репертуар трупи суттєво не відрізнявся від програми в інших «польських» театрах міста.

На відміну від польських, українські та єврейські митці були позбавлені інституційної підтримки власних громад. У зв'язку з закриттям більшості українських і єврейських товариств, дві громади майже не мали шансів відстояти діяльність власних професійних театрів. Український театр товариства «Руська Бесіда» і приватний єврейський театр Гімеля припинили роботу, а більшість митців залишила місто. Розпуск театру «Бесіди» і відсутність будь-якої матеріальної допомоги змусили більшість артистів виїхати у провінцію і шукати допомоги у своїх родин. Розпорошеність акторів по різних частинах Галичини створила труднощі у відновленні роботи українського театру після окупації. Єврейський театр перебував у ще складнішій ситуації у зв'язку з антисемітською політикою російського воєнного командування, що, окрім фізичного переслідування, маргіналізувала значення єврейської культури і театру ідиш. Інституційне витіснення українського і єврейського національних театрів і утвердження польського театру у Львові сигналізували перемогу польського проекту не тільки над українським та єврейським, але й над великоруською пропагандою окупаційної адміністрації.

Oksana DUDKO

**Between National and Popular Culture:
Theatres in Occupied Lviv
(September 1914 – June 1915)**

The article examines the impact of the Russian occupation of Lviv on the activities of major national professional stages of the city – Polish City Theatre, “Ruska (Ukrainian) Besida” Theatre and a private Jewish “Himpel Theatre” as well as on the popular culture functioning. The publication tries to analyze the policy of the occupational and local government on theatrical culture and peculiarities of their relationships with local theatre professionals. In addition, it observes the retransformation of artistic hierarchies, changing social status of artists, and everyday life and survival strategies in the war-torn city.

Bibliography

(t), „Tania kuchnia dla inteligencyji,” *Gazeta Wieczorna*, 2077, 12 (25 września), 1914, 3.

[reklama] „Kawiarnia amerykańska,” *Gazeta Wieczorna*, 2117, 22 października (4 listopada), 1914, 3.

[reklama] „Kawiarnia amerykańska,” *Gazeta Wieczorna*, 2118, 23 października (5 listopada), 1914, 3.

[reklama] «Kontsert’», *Prikarpatskaia Rus’*, 1446, 13 (26) października, 1914, 6.

[reklama] «Teatr’, v’ gorodskom’ kazino vo L’vove», *Prikarpatskaia Rus’*, 1499, 13(26) grudnia, 1914, 4.

[reklama] «Teatr’, v’ gorodskom’ kazino vo L’vove», *Prikarpatskaia Rus’*, 1510, 24 grudnia (6 stycznia), 1914, 5.

[Zielinski], *Lwów po inwazji rosyjskiej. Wrzesień – grudzień 1914. Opowiadanie naoczego świadka* (Wien: Nakładem Z. Machnowskiego, 1914).

“Den’ Galichini”, *Prikarpatskaia Rus’*, 1518, 4 (17) stycznia, 1915, 7.

“K” kontsertam’ K. N. Smirnova”, *L’vovskii Vestnik*, 6, 6 marca, 1915, 4.

“K” kontsertam’ K.N. Smirnova”, *L’vovskii Vestnik*, 6, 6 marca, 1915, 4.

“K” kontsertu K.N. Smirnova”, *L’vovskii Vestnik*, 8, 8 marca, 1915, 3.

“K” kontsertu K.N. Smirnova”, *L’vovskii Vestnik*, 8, 8 marca, 1915, 3.

“Kiev’ – Galichanam”, *Prikarpatskaia Rus’*, 1528, 15 (25) stycznia, 1915, 5.

“Kofeina i chainaia dla neimushchikh”, *Prikarpatskaia Rus’*, 1445, 18 (31) października, 1914, 4.

“Kontsert’ K. N. Smirnova vo L’vove”, *Prikarpatskaia Rus’*, 1572, 28 lutego (13 marca), 1915, 6.

“Kontsert’ K. N. Smirnova”, *Prikarpatskaia Rus’*, 1620, 19 kwietnia, 1915, 3.

“Kontsert’ K. N. Smirnova”, *Prikarpatskaia Rus’*, 1621, 20 kwietnia, 1915, 2.

“Kontsert’ koliadok’ v pol’zu Galichini”, *Prikarpatskaia Rus’*, 1517, 3 (16) stycznia, 1915, 7.

- “Kontsert’ kievskikh’ opernykh’ artistov’”, Prikarpatskaia Rus’, 1636, 5 maia, 1915, 3.
- “Kontserty artistov’ kievskogo gorodskogo teatra vo L’vove’”, Prikarpatskaia Rus’, 1628, 27 aprelia, 1915, 2.
- “Kontserty K. N. Smirnova’”, Prikarpatskaia Rus’, 1611, 10 aprelia, 1915, 4.
- “Kontserty pianista Smirnova’”, L’vovskii Vestnik”, 4, 4 marta, 1915, 4.
- “Kontserty pianista Smirnova’”, L’vovskii Vestnik”, 4, 4 marta, 1915, 4.
- “Kontserty russkoi opery’”, Prikarpatskaia Rus’, 1639, 8 maia, 1915, 3.
- “Kontserty vo L’vove’”, L’vovskoe voennoe slovo, 162, 28 aprelia, 1915, 4.
- “Literaturno-muzykal’nyi vecher’ chital’ni im Mikh. Kachkovskago vo L’vove’”, Prikarpatskaia Rus’, 1608, 7 aprelia, 1915, 3.
- “Narodnyi kontsert’”, Prikarpatskaia Rus’, 1606, 5 aprelia, 1915, 4.
- “Opernii teatr’ vo L’vove’”, Prikarpatskaia Rus’, 229, 20 marta (2 aprelia), 1915, 6.
- “Otkrytie l’vovskago gorodskogo teatra’”, Prikarpatskaia Rus’, 1628, 27 aprelia, 1915, 2.
- “Petrograd – Galichine’”, Prikarpatskaia Rus’, 1527, 14(27) ianvaria, 1915, 6.
- “Pol’skii teatr’ vo L’vove’”, Prikarpatskaia Rus’, 1499, 13 (26) dekabria, 1915, 6.
- “Pomoshch’ Karpatskoi Rusi’”, Prikarpatskaia Rus’, 1524, 11 (24) ianvaria, 1915, 6.
- “Russkoe opernoe utro dlia kursistov’”, Prikarpatskaia Rus’, 1559, 15 (28) fevralia, 1915, 6.
- “Russkie kontserty vo L’vove’”, Prikarpatskaia Rus’, 1552, 8 (21) fevralia, 1915, 6–7.
- “Russkie spektakli vo L’vove’”, Prikarpatskaia Rus’, 1605, 4 aprelia, 1915, 3; 1641, 10 maia, 1915, 3.
- “Russkii teatr’ v Galichine’”, Prikarpatskaia Rus’, 1535, 22 ianvaria (4 fevralia), 1915, 5.
- “Simfonicheskie kontserty’”, Prikarpatskaia Rus’, 1595, 25 marta (7 aprelia), 1915, 6.
- “Simfonicheskii kontsert’ pod upravleniem Konstantina Nikolaevicha Smirnova [reklama]”, Prikarpatskaia Rus’, 1595, 25 marta (7 aprelia), 1915, 1.
- “Tania miejska kuchnia dla inteligencji,” Kurjer Lwowski, 425, 9 (22) października, 1914, 3; „Tanią kuchnię dla inteligencyi otwarto,” Wiek Nowy, 3982, 2 (15) października, 1914, 5.
- „Casino de Paris,” Kurjer Lwowski, 112, 11 (24) kwietnia, 1915, 4.
- „Casino de Paris,” Kurjer Lwowski, 64, 20 lutego (5 marca), 1915, 4.
- „Dziś w ‘Casinie de Paris’,” Gazeta Wieczorna, 2068, 16 września, 1914, 2.
- „Kawiarnia i kuchnia artystyczna,” Wiek Nowy, 3999, 20 października (2 listopada), 1914, 6.
- „Koncert artystów rosyjskiej opery we Lwowie,” Wiek Nowy, 4192, 5 (18) maja, 1915, 6.
- „Lawina,” Wiek Nowy, 4003, 24 października (6 listopada), 1914, 7.
- „Letni teatr we Lwowie,” Wiek Nowy, 4195, 9 (22) maja 1915, 7.
- „Miejska tania kuchnia dla drużyny artystyczno-literackiej,” Kurjer Lwowski, 424, 8(21) października, 1914, 3.

„Miejska tania kuchnia dla drużyny artystyczno-literackiej,” *Wiek Nowy*, 3987, 8 (21) października, 1914, 7.

„Miejskie tanie i bezpłatne kuchni,” *Gazeta Wieczorna*, 2121, 26 października (8 listopada), 1914, 3.

„Nowa kuchnia dla inteligencji,” *Gazeta wieczorna*, 2088, 23 września (06 października), 1914, 2.

„Nowa kuchnia dla inteligencji,” *Wiek Nowy*, 3974, 23 września (6 października), 1914, 6.

„Nowy Miejski sklep dla inteligencji,” *Kurjer Lwowski*, 125, 24 kwietnia (7 maja), 1915, 4.

„O „tanie kuchnie”,” *Gazeta Wieczorna*, 2079, 11 (27) września 1914, 2.

„Orkiestra Teatru Lwowskiego,” *Kurjer Lwowski*, 65, 21 lutego (6 marca), 1915, 3.

„P. Janina Korolewicz-Waydowa,” *Kurjer Lwowski*, 117, 16 (29) kwietnia, 1915, 4.

„P. Janina Korolewicz-Waydowa,” *Kurjer Lwowski*, 134, 3 (16) maja, 1915, 3.

„Personal teatru miejskiego,” *Kurjer Lwowski*, 416, 30 września (13 października), 1914, 2.

„Personal teatru miejskiego,” *Kurjer Lwowski*, 418, 2(15) października, 1914, 3.

„Personel teatru miejskiego,” *Wiek Nowy*, 3982, 2 (15) października, 1914, 5.

„Postanowienie obowiązujące,” *Wiek Nowy*, 3974, 23 września (06 października), 1914, 7.

„Program dzisiejszego koncertu art. rosyjskiej opery,” *Wiek Nowy*, 4193, 6 (19) maja, 1915, 5.

„Repertuar teatru w Kasynie miejskim we Lwowie,” *Gazeta Narodowa*, 17, 19 stycznia (1 lutego), 1915, 4.

„Repertuar teatru w Kasynie Miejskim we Lwowie,” *Kurjer Lwowski*, 1, 05 stycznia (23 grudnia), 1915, 4.

„Russki teatr operowy,” *Wiek Nowy*, 4148, 20 marca (2 kwietnia), 1915, 6.

„Russki teatr we Lwowie,” *Wiek Nowy*, 3978, 27 września (10 października), 1914, 4.

„Russkie spektakli vo L'vove,” *Prikarpatskaia Rus'*, 1610, 9 kwietnia, 1915, 4.

„Russkie spektakli vo L'vove,” *Prikarpatskaia Rus'*, 1613, 12 kwietnia, 1915, 3.

„Sklepy miejskie dla inteligencji,” *Kurjer Lwowski*, 120, 19 kwietnia (2 maja), 1915, 4.

„Tania kuchnia w „Kole literackim”,” *Wiek Nowy*, 4033, 23 listopada (5 grudnia), 1914, 6.

„Tania kuchnia w „Sokole”,” *Gazeta Wieczorna*, 2108, 8(21) października, 1914, 3.

„Tania kuchnia,” *Kurjer Lwowski*, 409, 23 września (6 października), 1914, 3.

„Tania miejska kuchnia dla inteligencji,” *Kurjer Lwowski*, 425, 9 (22) października, 1914, 3;

„Tanie kuchnie we Lwowie,” *Gazeta Wieczorna*, 2105, 10 (23) października, 1914, 3;

„Teatr miejski,” *Kurjer Lwowski*, 121, 20 kwietnia (3 maja), 1915, 3.

„Teatr Miejski,” *Kurjer Lwowski*, 130, 29 kwietnia (12 maja), 1915, 4.

„Teatr Miejski,” *Kurjer Lwowski*, 138, 7 (20) maja, 1915, 4.

- „Teatr miejski,” *Wiek Nowy*, 3980, 30 września (13 października), 1914, 3–4.
- „Teatr polski we Lwowie,” *Wiek Nowy*, 4046, 6 (19) grudnia, 1914, 5–6.
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 113, 12 (25) kwietnia, 1915, 4.
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 127, 27 kwietnia (10 maja), 1915, 4.
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 20 kwietnia (03 maja), 1915, 4.
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 24, 11 (24) stycznia, 1915, 4.
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 27, 14 (27) stycznia, 1915, 3.
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 31, 19 stycznia (01 lutego), 1915, 4.
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 36, 23 stycznia (05 lutego), 1915, 3.
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 40, 27 stycznia (02 lutego), 1915, 3; 42, 30 stycznia (01 lutego), 1915, 3;
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 6, 09 (01) stycznia, 1915, 3.
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 60, 16 lutego (1 marca), 1915, 3.
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 70, 26 lutego (11) marca, 1915, 3.
- „Teatr w Kasynie Miejskim,” *Kurjer Lwowski*, 85, 14 (27) marca, 1915, 3.
- „Teatr wodewilowy „Casino de Paris,” *Kurjer Lwowski*, 28, 15 (28) stycznia, 1915, 4.
- „Teatr wodewilowy „Casino de Paris,” *Kurjer Lwowski*, 42, 29 stycznia (11 lutego), 1915, 4.
- „Teatr wodewilowy Casino de Paris,” *Wiek Nowy*, 4051, 11 (24) grudnia 1914, 7.
- „W kawiarni artystycznej,” *Kurjer Lwowski*, 436, 20 października (2 listopada), 1914, 4.
- „W sprawie bezczynności Teatru miejskiego,” *Wiek Nowy*, 3981, 1(14) października, 1914, 3.
- „Wiadomości osobiste,” *Kurjer Lwowski*, 126, 25 kwietnia (8 maja), 1915, 3.
- „Z teatru,” *Gazeta wieczorna*, 2186, 1 (14) stycznia, 1915, 3.
- „Z teatru,” *Wiek Nowy*, 5056, 18 (31) grudnia, 1914, 3.
- „Z teatru. Zamiast recenzji,” *Gazeta wieczorna*, 2281, 8 (21) kwietnia, 1915, 3.
- „Z teatru,” *Kurjer Lwowski*, 127, 26 kwietnia (9 maja), 1915, 3.
- „Z za kulis teatralnych,” *Słowo Polskie*, 229, 5 (18) maja, 1915, 2.
- Aleksandra Bakhturina, *Okrainy Rossiiskoi imperii: gosudarstvennoe upravlenie i natsional'naiia politika v gody Pervoi mirovoi voiny (1914–1917 gg.)* (Moskwa: «Rossiiskaia politicheskaia entsiklopediia», 2004).
- Barbara Lasocka, „Lwowskie lata Wandy Siemaszkowej,” *Zeszyty teatralne*, 1 (189) (1999): 231.
- Bohdan Janusz, *Dokumenty urzędowe okupacji rosyjskiej Lwowa (Lwów, 1916). – 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie: 3. IX. 1914–22.; VI. 1915* (Lwów: Księgarnia Polska, 1915), 161.
- Christoph Mick, *Kriegserfahrungen in einer multiethnischen Stadt: Lemberg 1914–1947* (Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2010), 97.
- Delphine Bechtel, “Le théâtre yiddish Gimpel de Lemberg: une Odyssée oubliée”, *Yod [En ligne]*, 16, 2011, mis en ligne le 06 décembre 2011, consulté le 25 février 2015. URL: <http://yod.revues.org/659>; DOI: 10.4000/yod.659, 4. Périodique: 01.01.2016.

- Dvyns'kyi, "Kil'ka sliv pro nash teatr u L'vovi", *Shliakhy, berezen'*, 1916, 350.
- Eric Lohr, Vera Tolz, Alexander Semyonov, and Mark von Hagen, eds. *The Empire and the Nationalism at War* (Bloomington, IN: Slavica Publishers, 2014), 27–28.
- Felix Przysiecki, *Rządy rosyjskie w Galicyi Wschodniej* (1915), 38.
- Filip Ter, "Pol's'kyi teatr u L'vovi 1842–1914 rokiv. Sotsial'ni konflikty i repertuar", *Ukraina moderna*, 8 (2003): 51–72.
- Fr[anz] Neuhauser, „Z muzyki,” *Wiek Nowy*, 4192, 5 (18) maja, 1915, 2–3.
- Gel'ston Iosif, «Gde igral evreiskii teatr vo L'vove? Istoricheskii ocherk», *Evreiskaia Starina*, 4, 75 (2012).
- Henryka Kramarz, Tadeusz Rutowski. *Portret pozytywisty i demokracji galijskiego* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2001), 122.
- Hugo Lane, "The Ukrainian Theater and the Polish Opera: Cultural Hegemony and National Culture," *Harvard Ukrainian Studies*, 24 (2000): 149–170.
- I. Petrovych [Ivan Kryp'iakevych], *Halychyna pid chas rosiis'koi okupatsii: serpen' 1914 r. – cherven' 1915 r.* (L'viv, 1915).
- Jan Hupka, *Z czasów Wielkiej Wojny. Pamiętnik nie kombatanta* (Lwów: Księgarnia Gubrynowicz i syn wł. A. Krawczyński, 1937), 99–100.
- Jerzy Koller, „Wieczory teatralne,” *Gazeta Narodowa*, 19, 19 stycznia (1 lutego), 2.
- Józef Białania-Chłodecki, *Zakładnicy miasta Lwowa w niewoli rosyjskiej 1915–1918* (Lwów, 1930), 10.
- Kaz[imierz] Jaworski. „Z teatru,” *Kurjer Lwowski*, 39, 26 stycznia (8 lutego), 1915, 3.
- „Z teatru,” *Kurjer Lwowski*, 111, 10 (23) kwietnia, 1915, 4.
- kj [Kazimierz Jaworski], „Z teatru,” *Kurjer Lwowski*, 229, 4 stycznia (22 grudnia), 1915, 4.
- Kornel Makuszyński. *Listy ze Lwowa* (Kraków, 1998), 12, 19.
- Krasiński, „Heller czy Pawlikowski,” *Pamiętnik teatralny* 1, 189 (1999): 130.
- Kuchnia literacko-artystyczna,” *Gazeta Wieczorna*, 2116, 21 października (3 listopada), 1914, 3.
- Lesia Bashniak, “Strilets'ki teatry Lehionu USS i Halyts'koi armii”, *Ukraina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'*, 18 (2009): 249–255.
- Lwów po inwazji rosyjskiej. Wrzesień – grudzień 1914. Opowiadanie naocznego świadka (Wien: Nakładem Z. Machnowskiego, 1914), 9.
- Lysty Lesia Kurbaso do Kateryny Luchyts'koi, v *Zhyttia i tvorchist' Lesia Kurbaso u retseptsii ukrains'koho teatroznavstva* (L'viv–Kyiv–Kharkiv, Litopys, 2012), 485.
- Maria Wosiek, “Polskie teatry wojskowe, 1915–1922”, *Pamiętnik Teatralny*, 29, 1 (1980): 102–107.
- Mariola Szydłowska, „Uwagi o teatrze Jakuba Bera Gimpla we Lwowie,” *Pamiętnik Teatralny*, 59, 1–2 (2010): 62–81.
- „Życie teatralne we Lwowie 16 VI 1915–30 VI 1918,” *Pamiętnik Teatralny*, 52, 1/2 (2003): 241–270.
- „Życie teatralne we Lwowie 1914–1915,” *Pamiętnik Teatralny*, 48, 1 (1999): 261–300.

Mark von Hagen, *War in a European Borderland. Occupations and Occupation Plans in Galicia and Ukraine, 1914–1918* (University of Washington Press, 2007).

Nash teatr. *Knyha diiachiv ukrains'koho teatral'noho mystetstva 1915–1975*. (N'iu-Iork, 1975), t. 1.

Olena Bon'kovs'ka, "Ukrains'kyi narodnyi teatr tovarystva "Rus'ka Besida" v roky Pershoi svitovoi viiny (Strilets'kyi teatr)", *Zapysky NTSh. Pratsi teatroznavchoi komisii, CCXXXVII* (1999): 111–133.

– "Ukrains'kyi narodnyi teatr tovarystva "Ukrains'ka besida" v roky Pershoi svitovoi viiny (strilets'kyi teatr)", *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka, Tom CCXXXVII. Pratsi Teatroznavchoi komisii* (1999): 111–133.

– *L'vivs'kyi teatr tovarystva "Ukrains'ka Besida". 1915–1924* (L'viv, 2004), 36–37.

Ostap Sereda, "Nationalizing or Entertaining? Public Discourses on Musical Theater in Russian-ruled Kyiv in the 1870s and 1880s," *Oper im Wandel der Gesellschaft. Kulturtransfers und Netzwerke des Musiktheaters im modernen Europa*. Hg. S. O. Mueller, Ph. Ther, J. Toelle, G. z. Nieden (Wien: Oldenbourg; Bouhla, 2010), 33–58.

Petro Medvedyk, "Kurbasovi vesniani vechory", v *Zhyttia i tvorchist' Lesia Kurbasa u retseptsii ukrains'koho teatroznavstva* (L'viv–Kyiv–Kharkiv, Litopys, 2012), 84.

Philipp Ther, *Center Stage. Operatic Culture and Nation Building in Nineteenth-Century Europe* (West Lafayette: Purdue University Press, 2014).

Prussin, Aleksander Victor. *War and Nationality Conflict in the Eastern Galicia, 1914–1920: The Evolution of Modern Anti-Semitism*. Graduate Department of History. A thesis submitted in conformity with the requirements for the Degree of the Doctor of Philosophy (University of Toronto, 2001), 83–91.

Rossowski S., *Lwów podczas inwazji* (Lwów: H. Altenberg et al., 1916), 129.

Stanisław Maciszewski, *Rosjanie we Lwowie. Szkic z niedawniej przeszłości* (Lwów: z drukarni krajowej Szczęsnego Bednarskiego, 1926), 16, 19.

Stanisław Maykowski, „Z teatru,” *Gazeta wieczorna*, 2186, 1 (14) stycznia, 1915, 3.

– „Z teatru. Zamiast recenzji,” *Gazeta wieczorna*, 2281, 8 (21) kwietnia, 1915, 3.

Stanisław Piekarski, *Polskie teatry żołnierskie. 1915–1939* (Warszawa, 1999).

Stanisław Rossowski, *Lwów podczas inwazji rosyjskiej*. Lwów, [1916], 129.

Stepan Charnets'kyi, *Narys istorii ukrains'koho teatru v Halychyni* (L'viv: Nakladom Fondu "Uchitiesia braty moi", 1934), 155, 156.

Tadeusz Majerski, „Z opery. Moniuszko: „Halka,”” *Kurjer Lwowski*, 128, 27 kwietnia (10 maja), 1915, 3.

Tamás Sajó, "Urban Space as Erinnerungslandschaft. The Case of Lemberg/Lwów/Lvov/Lviv," *European Review*, 21, 4 (2013): 523–529.

Tetiana Stepanchykova, *Istoriia ievreis'koho teatru u L'vovi. "Kriz' terny – do zirok!"* (L'viv, 2005).

Archives

Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), f. 3, op. 1, spr. 5930 (Finansovye otchety gorodskikh kukhon' i dokumenty k nim), ark. 1–7.

DALO, f. 350 (Dyrektsiia politsii u L'vovi), op. 1, spr. 3563 (Zaiavleniia lits v politsiiu (militsiiu) goroda L'vova o predostavlenii im razresheniia na ulichnuiu trgovliu, otkrytie magazinov, zapreshchenii trgovli spirtnymi napitkami i dr. voprosam. Tom 1), ark. 27–27 zv.

DALO, f. 350, op. 1, spr. 3563 (Zaiavleniia lits v politsiiu (militsiiu) goroda L'vova o predostavlenii im razresheniia na ulichnuiu trgovliu, otkrytie magazinov, zapreshchenii trgovli spirtnymi napitkami i dr. voprosam. Tom 1), ark. 16.

DALO, f. 350, op. 1, spr. 4244 (Zaiavleniia artistov gorodskogo teatra vo L'vove s pros'boi o predostavlenii im material'noi pomoshchi), ark. 2.

Tsentral'nyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv (TsDIAK), f. 361, op. 1, spr. 131, ark. 15.

TsDIAK, f. 361, op. 1, spr. 542 (O vzymanii blagotvoritel'nogo sbora s publichnykh zrelishch i drugikh uveselenii, 4 fevralia 1915 – 29 aprelia 1915), 4 fevralia 1915 – 29 aprelia 1915), ark. 1–4 zv.

TsDIAK, f. 361, op. 1, spr. 545 (Ob otopenii i osveshchenii).

TsDIAK, f. 361, op. 1, spr. 77 (Po raznym voprosam), ark. 46–49; 50.

TsDIAK, f. 361, op. 1, spr. 131 (Po khodataistvam ob otkrytii chastnykh obshchestv i uchrezhdenii), 15–17.

Tsentral'nyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, L'viv (TsDIAL), f. 514, op. 1, spr. 103 (Lysty adresovani artystovi A.Ie. Nyzhankivs'komu ta dovidky pro ioho robotu v teatri), ark. 113–114; 90 zv.

TsDIAL, f. 514, op. 1, spr. 146 (Zaiava pravlinnia tovarystva upravu mista L'vova z prokhanniam daty hroshovu dopomohu dlia pidvidomchoho ukrains'koho teatru, maino iakoho propalo v mistechku Borshchovi v zv'iazku z voiennymy diiamy 1914–1915 rr.), ark. 1.

TsDIAL, f. 514, op. 1, spr. 72 (Sprava pro prymusove stiahnennia zaborhovnosti zarplaty artystiv pidvidomchoho teatru z ioho dyrektora Sirets'koho Romana).

TsDIAL, f. 514, op. 1, spr. 140 (Zvity chleniv artystychnoi komisii pro rezul'taty obstezhennia hastrol'nykh vystupiv pidvidomchoho teatru u mistakh Halychyny z prykladenniam repertuariv), ark. 27, 40.

TsDIAL, f. 514, op. 1, spr. 92 (Lystuvannia, rakhunky ta inshi materily pro nadannia pidvidomchomu teatru subventsii, finansovi rozrakhunky za nainiattia prymishchen' dlia hastrol'nykh vystupiv artystiv ta in. T. 1.).

TsDIAL, f. 514, op. 1, spr. 93 (Lystuvannia, rakhunky ta inshi materialy pro nadannia pidvidomchomu teatru subventsii, finansovi rozrakhunky za nainiattia prymishchen' dlia hastrol'nykh vystupiv artystiv ta in. T. 2.).

TsDIAL, f. 80 (Semashko Vanda), op. 1, spr. 5 (Posvidchennia ta avtobiohrafia Semashko Vandy), ark. 2.